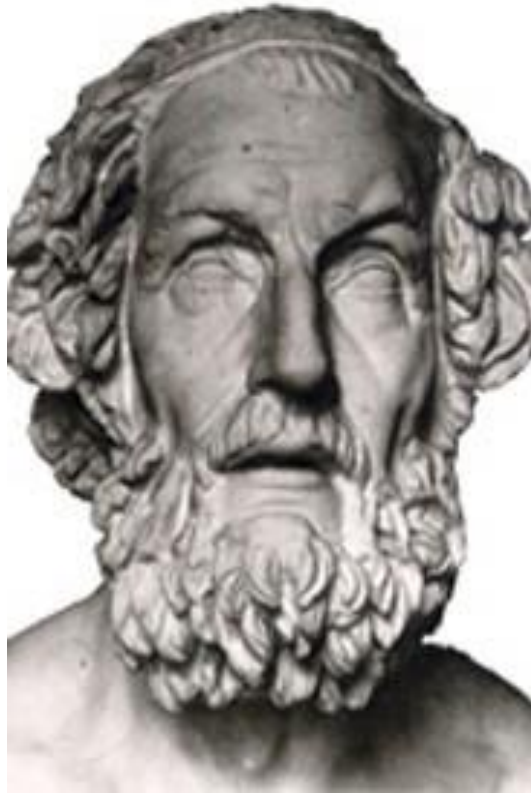

Interdisciplinair onderzoek

Nationalisme in Homerus' *Ilias*

Lars Klamer (Literatuurwetenschappen) 5978939

Robin de Keijzer (Klassieke Taal en Cultuur) 5984327

Liberal Arts and Sciences

Bachelorscriptie (LA3V11003)

Begeleidster: Louise Autar

26 juni 2019

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
Nationalisme in het Oude Griekenland	7
Inleiding.....	8
Een gedeeld verleden.....	10
<i>Othering</i> en zelfopoffering	15
Conclusie	18
<i>Zing, oh muze, over nationalisme in de Ilias</i>	20
1. Nationalisme bij de Grieken en cultureel nationalisme.....	20
1.1 Griekse volkaanduidingen	22
1.2 Het probleem met de Myrmidonen.....	23
1.3 Vergelijking met de Trojanen	25
2. Nationalisme bij Homerus	26
2.1 Voorkeur voor Griekse helden.....	26
2.2 Nationalisme uit een orale traditie.....	29
Conclusie	30
Common ground	31
Verbondenheid door middel van typologie.....	32
De evolutie van denken over identiteit	33
<i>More comprehensive understanding</i>	35
Conclusie	37
Literatuurlijst.....	40
Klassieke Taal en Cultuur.....	40
Literatuurwetenschappen	42

Inleiding

Nationalisme is een sterke kracht in de moderne wereld. Het komt tot uiting in veel facetten van de samenleving. Wetenschappers vanuit verschillende disciplines hebben elk hun eigen idee over nationalisme.¹ Of nationalisme een positieve of een negatieve kracht is in de beschaving kan worden betwist.² Door de een wordt het bestempeld als een fenomeen dat xenofobie en superioriteitsdenken met zich mee brengt.³ Door de ander als een constructie die het mogelijk maakt verschillende samenlevingen in goede banen te leiden door democratische zelfidentificatie.⁴ Er heerst, zowel in de politieke als de persoonlijke sfeer, een constante discussie over de vele aspecten van het nationalisme. Deze discussies kunnen vaak polariserend werken en sterke emoties opwekken. Hoe je het ook went of keert, er bestaat geen consensus over het begrip nationalisme. Personen als Donald Trump en Thierry Baudet bekennen openlijk hoe belangrijk nationalisme voor hen, en hun politieke beleid, is. Om die reden is het belangrijker dan ooit om zoveel mogelijk te weten te komen over het fenomeen nationalisme en hoe dit tot uiting kan komen in de moderne samenleving.

Binnen de academische wereld zijn wetenschappers er nog niet over uit. Zo bestaan er twee kampen waarin het ene kamp stelt dat nationalisme een moderne constructie is en het andere kamp zegt dat nationalisme in de premoderne tijd al aanwezig was.⁵ Er bestaat dus onduidelijkheid over de oorsprong van nationalisme. Volgens enkele wetenschappers, zoals Roshwald, van der Valk en Smith, zijn er sporen van nationalisme terug te vinden in de oudheid.⁶ Daarnaast wordt er gedacht dat bepaalde culturele objecten gebruikt kunnen worden

¹ Anthony D. Smith, *Nationalism and Modernism* (Londen: Routledge, 2013), 5. Smith behandelt de theorieën uit vakgebieden als: politicologie, sociologie en economie.

² Nationalisme kreeg bijvoorbeeld negatieve aandacht tijdens de Servische *ethnic cleansing*: Craig Calhoun, "Nationalism and Ethnicity," in *Annual Review of Sociology* 19 (1993), 211-2.

³ Aviel Roshwald, *The Endurance of Nationalism: Ancient Roots and Modern Dilemma's* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 296.

⁴ Smith, *Nationalism and Modernism*, 1. Smith zegt dat nationalisme gezien werd als een manier om ervoor te zorgen dat mensen bij groepen zouden behoren. Dat idee bleek te naïef maar er kan nog steeds gezegd worden dat nationalisme zowel in- als uitsluit.

⁵ Roshwald, *Endurance of Nationalism*, 1; Smith, *Nationalism and Modernism*, 1.

⁶ Roshwald, *Endurance of Nationalism*; M. van der Valk, "Homer's Nationalistic Attitude," in *L'Antiquité Classique* (1953), 5-26; Smith, *Nationalism and Modernism*; Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation* (New York: Oxford University Press, 1999). Smith is het niet zozeer eens met het idee dat nationalisme al in de oudheid voorkwam. Hij neemt in zijn onderzoek wel de tijd om deze theorie toe te lichten.

voor nationalistische doeleinden.⁷ Dit onderzoek wil bijdragen aan deze discussies door te onderzoeken of er vormen van nationalisme terug te vinden zijn in het oudste en meest invloedrijke stuk literatuur van West-Europa, namelijk *De Ilias* van Homerus.⁸

De Ilias is een verhaal over helden, goden en oorlog, maar het kan een beeld geven van de culturele idealen en zelfbeelden van vroeg Archaïsch Griekenland. Daarnaast is *De Ilias* zelf, door de geschiedenis heen, veelvuldig gebruikt als een bron van nationalistische uitingen. De Romeinen gebruikten het verhaal van *De Ilias* om hun identiteit en plaats in de oude wereld te duiden aan de hand van de Aeneas van Vergilius.⁹ De Ottomanen gebruikten *De Ilias* in de 19^e eeuw om hun rijk nieuw leven in te blazen.¹⁰ John Coakley geeft aan dat *De Ilias* zelfs in de moderne tijd nog gebruikt wordt voor nationalistische doeleinden.¹¹ Om die reden is *De Ilias* een goed startpunt om onderzoek te doen naar nationalisme in de oudheid. De volgende vraag is daarbij het belangrijkste uitgangspunt: in hoeverre kan het werk van Homerus, *De Ilias*, opgevat worden als een drager van nationalistisch gedachtegoed?

Omdat nationalisme als begrip heel breed is, is het belangrijk om te verduidelijken wat we daar precies mee bedoelen. In het werk van Aviel Roshwald vinden we een brede definitie van nationalisme. Roshwald zegt het volgende.

I will use the term “nation” to refer to any community larger than one of mutual acquaintance that claims some form of collective, bounded, territorial sovereignty *in the name of its distinctive identity* [...] “Nationalism” refers to any ideology or set of attitudes, emotions, and mentalities based on the assertion of such claims (regardless of whether or not those claims have been fulfilled).¹²

Nationalisme en haar invloeden raken bijna alle delen van de samenleving en de cultuur, daarom is het onmogelijk om er een volledig beeld van te krijgen binnen een enkel disciplinair onderzoek. Dit onderzoek zal daarom ook niet trachten de volledigheid van het nationalisme te doorgronden en focust zich enkel op een werk van mythologische fictie, met wellicht een historisch accurate basis, *De Ilias*. Hierbinnen zullen wij ons richten op het culturele aspect van

⁷ Geneviève Zubrzycki, ed., *National Matters: Materiality, Culture, and Nationalism* (Stanford/California: Stanford University Press, 2017), introductie.

⁸ We gaan er in ons onderzoek van uit dat de lezer een basiskennis heeft van het verhaal en de personages van *De Ilias*. Wanneer het voor het begrijpen van een argument van bijzonder belang is dat een bepaald aspect van het verhaal of van een personage bekend is, zal het benoemd en beschreven worden.

⁹ Yasmin Syed, *Vergil's Aeneid and the Roman Self: Subject and Nation in Literary Discourse* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005).

¹⁰ Günay Uslu, *Homer, Troy, and the Turks* (Amsterdam, Amsterdam University Press, 2017), 24-27.

¹¹ John Coakley, “Mobilizing the Past: Nationalist Images of History,” in *Nationalism and Ethnic Politics* 10:4 (2004), 547.

¹² Roshwald, *Endurance of Nationalism*, 3. Met deze definitie zullen wij werken in het vervolg van de scriptie.

nationalisme.¹³ Dit betekent dat sociologische en antropologische theorieën, zoals de theorie van *othering*, gebruikt zullen worden. De religieuze, filosofische, economische en politieke aspecten van nationalisme laten wij buiten beschouwing.¹⁴ Deze voegen namelijk niets toe aan het culturele aspect van nationalisme binnen dit onderzoek.

De hoofdvraag zal onderzocht worden vanuit twee disciplines. Literatuurwetenschappen en Klassieke Taal en Cultuur (KTC). Literatuurwetenschappen, als discipline, spreekt meestal niet direct over de eigenschappen van een cultuur, maar met literatuuranalyse is toch veel te leren over de tijd en plaats waarin een tekst geschreven is. Verhalen zijn culturele objecten die worden beïnvloed door normen en waarden van de auteur en de tijdsgeest waarin ze geschreven zijn. Literatuur is niet alleen een theoretische, maar ook een praktische uiting van een ideologie. Literatuurwetenschappen kan kijken naar de manier waarop deze ideologieën tot uiting komen in een werk en wat we hiervan kunnen afleiden over de cultuur waar de tekst uit voort komt. De deelvraag, die Literatuurwetenschappen zal onderzoeken, luidt: op welke manier manifesteert het nationalisme zich in *De Ilias*.

KTC, als discipline, plaatst *De Ilias* in een bepaalde context. Hoe verhoudt het zich tot literatuur uit latere periodes? De discipline probeert namelijk stukken literatuur in een bepaalde tijdsgeest te plaatsen. Met de tijdsgeest wordt hier de ideologie van een bepaalde samenleving in een tijdperiode bedoeld. Uit het onderzoek zal blijken dat er problemen zijn bij het vaststellen van de ideologie in de 8e eeuw voor Christus. Om die reden zal de ideologie van de 5e eeuw v.C., waarover meer bekend is, onderzocht worden en zal er gekeken worden of dit een continuering is vanuit de tijd van Homerus. De deelvraag die daarbij hoort luidt: in hoeverre is er sprake van de vorming van een Panhelleense identiteit in de literatuur van de 5e eeuw en gebruikten de auteurs *De Ilias* als bron om over die identiteit na te denken?

Beide disciplines gebruiken passages en kijken naar de culturele context van *De Ilias*. Ze zijn dus vergelijkbaar. Literatuurwetenschappen kijkt echter alleen naar *De Ilias*. KTC kijkt naar de ontwikkeling waarin *De Ilias* geplaatst kan worden. Na deze inleiding zullen de

¹³ Volgens Joep Leerssen, "Nationalism and the Cultivation of Culture," in *Nations and Nationalism* 12:4 (2006), 559 bestaat er zelfs enkel en alleen cultureel nationalisme.

¹⁴ We hebben het in deze scriptie weliswaar over het debat tussen een natie- en een polisgevoel, maar de nadruk ligt hier op de verbondenheid van mensen. Dat betekent dat we ons meer richten op het sociologische aspect dan op het politieke aspect.

disciplinaire delen gepresenteerd worden.¹⁵ Vervolgens zullen de inzichten uit beide stukken naast elkaar neergelegd worden om zo een integratie toe te kunnen passen. Integreren is het meest belangrijke onderdeel van interdisciplinair onderzoek doen, anders zouden we slechts van multidisciplinair onderzoek spreken.¹⁶ Hieruit zal een *more comprehensive understanding* (MCU) van het begrip nationalisme komen.¹⁷ Dit zal leiden tot een conclusie over aanwijzingen van nationalisme in de oudheid alsmede een handelingsperspectief voor verder onderzoek. We zullen zien dat er sprake is van nationalistisch gedachtegoed in *De Ilias*. Hierbij moet echter de rigide, moderne definitie van nationalisme losgelaten worden.

¹⁵ Het werk van Allen F. Repko en Rick Szostak, *Interdisciplinary Research: Process and Theory*, 3e ed. (Los Angeles: Sage, 2017) speelt een belangrijke rol binnen deze scriptie. In hun handboek geven zij een opzet voor het doen van interdisciplinair onderzoek en deze scriptie wordt dan ook zo vormgegeven.

¹⁶ Voor het belang van integratie binnen interdisciplinair onderzoek zie: Repko en Szostak, *Interdisciplinary Research*, 180-318.

¹⁷ Voor het opstellen van de MCU zie: Repko en Szostak, *Interdisciplinary Research*, 322-46

Nationalisme in het Oude Griekenland

**Een onderzoek naar Griekse identiteitsvorming in de 5^e
eeuw voor Christus en de rol die *De Ilias* daarin gespeeld
heeft**

Robin de Keijzer (5984327)

Nationalisme in Homerus' *Ilias*

Disciplinair deel Klassieke Taal en Cultuur

Dr. Janric van Rookhuijzen

25 juni 2019

Inleiding

Vandaag de dag wordt nationalisme nog wel eens gezien als de drijfveer achter bepaalde facetten van de samenleving.¹⁸ Er wordt getwijfeld aan het idee dat nationalisme enkel een moderne constructie zou zijn. De vraag die bij dat debat in het midden staat luidt: is nationalisme een moderne constructie of valt het label van een nationalistische staat ook toe te kennen aan Griekse samenlevingen in de 5^e eeuw voor Christus? Steven Groby is een aanhanger van de *perennialistic thesis*, die stelt dat er meer continuïteit aan valt te wijzen tussen moderne natiestaten en hun voorgangers.¹⁹ Aviel Roshwald steunt dezelfde gedachte.²⁰ Het is in het werk van Roshwald dat we de definitie van nationalisme vinden die hier aangehouden wordt.²¹ Daarnaast is het Roshwald die de crux van het debat over nationalisme in de oudheid aan de orde stelt. Volgens hem zijn er historici die het bestaan van ‘naties’ in de oudheid ontkennen.²² Het idee van een nationale identiteit kan, volgens hen, niet teruggevonden worden in het Griekenland van de 5^e eeuw v.C. en eerder, omdat de focus lag op de *poleis* (stadsstaten) en niet op een natie als geheel.²³

Nationalisme is een complex begrip en bestaat uit een behoorlijk aantal facetten, die door verschillende disciplines behandeld worden.²⁴ Teveel facetten om binnen een bachelorscriptie te behandelen. Identiteit is een belangrijk aspect binnen het nationalisme.²⁵ Het begrip nationalisme wordt binnen dit onderzoek gedeconstrueerd en ik zal enkel kijken naar identiteitsvorming in de oudheid. Identiteitsvorming is echter nog steeds een omvangrijk

¹⁸ Aviel Roshwald, *The Endurance of Nationalism: Ancient Roots and Modern Dilemma's* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 296. Roshwald stelt hier dat nationalisme in het midden geplaatst kan worden van verschillende paradoxale onderdelen van de samenleving. Tussen modern en antiek, religieus en wereldlijk, persoonlijk en collectief, en bijzonder en universeel.

¹⁹ Umut Özkirimli en Steven Grosby, “Nationalism Theory Debate: The Antiquity of Nations?,” in *Nations and Nationalism* 13:3 (Wiley & Blackwell, 2007), 523-37.

²⁰ Roshwald, *Endurance of Nationalism*.

²¹ Ibidem, 3. Deze definitie is opgenomen in de inleiding van de interdisciplinaire scriptie.

²² Ibid, 22-30.

²³ Ibid. Roshwald spendeert die negen pagina's echter aan het ontcrachten van die theorie. Zijn conclusie is dat de constructies binnen contemporaine studies over nationalisme makkelijk toegepast kunnen worden op de oude Griekse samenlevingen. Nationalisme is volgens Roshwald een ontmoetingsplek waar moderne en premoderne gevoelens naast elkaar bestaan. Het is dus niet enkel een moderne constructie.

²⁴ Ibid, 296.

²⁵ Ibid, 3. De definitie van nationalisme die Roshwald hier hanteert is belangrijk, met name: ‘*in the name of its distinctive identity*’; Joep Leerssen, “Nationalism and the Cultivation of Culture,” in *Nations and Nationalism* 12:4 (2006), 559-78 stelt dat elk vorm van nationalisme, cultureel nationalisme is. Identiteit neemt volgens hem dus een centrale plaats in.

begrip. Ik zal daarom onderzoek doen naar identiteitsvorming in de 5^e eeuw v.C.²⁶ Dit doe ik door passages uit de werken van Herodotus en Thucydides te vergelijken met *De Ilias* en daarin op zoek te gaan naar de manieren waarop die auteurs *De Ilias* gebruikten om na te denken over identiteit.²⁷

Enkel kijken naar aanwijzingen voor identiteitsvorming in *De Ilias* brengt de nodige problemen met zich mee. De periode van driehonderd jaar, voor de schriftelijke opstelling van *De Ilias* en *De Odyssee*, worden de Griekse *Dark Ages* genoemd.²⁸ Daarnaast is het auteurschap van *De Ilias* een problematische kwestie. Over wie Homerus was raast nog altijd een debat door.²⁹ Vooralsnog is er geen consensus bereikt over de Homerische kwestie.

Dat zijn twee zaken die onderzoek doen naar *De Ilias* moeilijk maken. Pas vanaf de 5^e eeuw hebben we meer werken overgeleverd gekregen die kunnen helpen bij dit onderzoek. Met auteurs als Herodotus en Thucydides vinden we werken die meer licht kunnen schijnen op de vragen door wie en hoe *De Ilias* van Homerus gebruikt werd.

Identiteit speelt in het Griekenland van de twee hiervoor genoemde schrijvers een grote rol.³⁰ In de context van de Perzische oorlogen begint zich een Panhelleense identiteit te vormen.³¹ De vraag is nu of die ontwikkeling opgevat kan worden als nationalistisch. Geeft *De Ilias* aanleiding tot die ontwikkeling? De disciplinaire hoofdvraag van dit onderzoek luidt dan

²⁶ Alle tijdsaanduidingen zijn voor Christus en daarom wordt die constructie niet verder gebruikt. Wanneer er in dit onderzoek 5e eeuw gebruikt wordt, betekent dit voor Christus.

²⁷ Aangezien ik geen vloeiend Grieks spreek, schrijf of lees, gebruik ik vertalingen van deze werken. Homerus, *Ilias en Odyssee*, vert. M. A. Schwartz (Amsterdam: Athenaeum, 2002); Herodotus, *Historiën*, vert. Onno Damsté (Bussum: Unieboek, 1968); Thucydides, *De Peloponnesische Oorlog*, vert. M. A. Schwartz (Amsterdam: Athenaeum, 1986).

²⁸ Robin Osborne, *Greece in the Making: 1200-479BC*, 2e editie (Londen: Routledge, 2009), 35-41. Volgens Osborne zijn er wel archeologische vondsten die een volledige verlatenheid van het Griekse landschap tegenspreken, maar wie de maker(s) van die vondsten waren/was is niet duidelijk. Daarnaast bestaat er een mix aan continuïteit en verandering die verklaart wat er gebeurde op het materiële vlak, maar niet op het menselijke vlak. Kortom, er bestaat nog onduidelijkheid over zaken als leefomstandigheden in deze periode.

²⁹ Frank M. Turner, "The Homeric Question," in *A New Companion to Homer* (Leiden: Brill, 1997), 123. Turner stelt de volgende vragen wanneer hij het over *De Ilias* en *De Odyssee* van Homerus heeft: "[d]id the two epics have a single author? Under what conditions were the epics composed? Was there an original core to the Iliad or to the Odyssey upon which a later longer poem had been composed?". Met de condities waarin *De Ilias* en *De Odyssee* zijn opgesteld, bedoelt Turner of ze een vastlegging van een orale traditie of complete fictie zijn.

³⁰ Zo getuige de opkomst van de Barbaarse *other* in Griekse tragedies volgens Edith Hall, *Inventing the Barbarian: Greek Self-Definition through Tragedy* (Oxford: Clarendon Press, 1989), 1.

³¹ Lynette Mitchell, *Panhellenism and the Barbarian in Archaic and Classical Greece* (Swansea: The Classical Press of Wales, 2007), xv-xxii. In de introductie van dit werk geeft Mitchell een goed overzicht van de ontwikkeling van het idee van Panhellenisme. Hieruit blijkt dat er een consensus bestaat onder historici dat het Panhellenisme opkomt tijdens of na de Perzische Oorlogen.

ook: in hoeverre is er sprake van de vorming van een Panhelleense identiteit in de literatuur van de 5^e eeuw en gebruikten de auteurs *De Ilias* als bron om over die identiteit na te denken?

In dit onderzoek spelen twee ideeën een belangrijke rol. Het eerste idee heeft betrekking op geografische plaatsing. In het eerste hoofdstuk zullen we zien dat dit gebruikt werd om een gedeeld verleden te creëren. Het tweede idee heeft betrekking op de theorie van *othering*. Binnen deze theorie is het belangrijk dat er een bepaalde identiteit bedacht wordt door lijnrecht tegenover een andere identiteit te gaan staan. De Grieken gebruikten de Perzische identiteit om hun eigen identiteit te definiëren.³² Het creëren van een gedeeld verleden en de theorie van *othering* dragen beide bij aan de vorming van een identiteit. Zoals eerder gesteld is dat een belangrijk onderdeel van het nationalisme. Vandaar ook dat ik die twee ideeën gebruik. De ideeën, en daarmee de twee hoofdstukken van dit onderzoek, hangen sterk samen. Omwille van het interdisciplinaire deel van dit onderzoek, heb ik er echter voor gekozen om er niet maar een hoofdstuk van te maken.

We zullen zien dat *De Ilias* materiaal bevat dat door Herodotus en Thucydides kon worden gebruikt voor identiteitsvorming. De latere auteurs modificeerden dat materiaal waardoor het meer als nationalisme geduid kan worden. Ze bouwden voort op ideeën die al in *De Ilias* waargenomen kunnen worden. Het materiaal uit *De Ilias* zelf kan echter niet als nationalistisch bestempeld worden.

Een gedeeld verleden

Het werk van Aviel Roshwald behandelt niet waarom er sprake kan zijn van nationalisme in de oudheid. Roshwald richt zich enkel op het polis/natie debat, dat hiervoor al genoemd is. In dit onderzoek kijk ik naar identiteitsvorming in de Griekse oudheid. Daarbinnen speelt het polis/natie debat nog wel een rol, maar ik zal beargumenteren dat het gevoel van verbondenheid een belangrijkere rol speelt dan de vraag of die verbondenheid gaat om een polis of een natie.

Robin Osborne noemt verschillende Griekse auteurs die elk beschrijven hoe bepaalde historische figuren zich in het verleden, geografisch gezien, bewogen hadden.³³ Dit wordt door Osborne opgevat als een traditie die de Grieken hielp bij het nadenken over hun, gedeelde,

³² Hall, *Inventing the Barbarian*, 1. Hall gebruikt de term polarisatie tussen Helleens en Barbaars. Dit duidt op twee compleet tegenover elkaar staande zaken.

³³ Osborne, *Greece in the Making*, 48-9.

verleden.³⁴ Volgens hem is er geen archeologisch bewijs voor de historische validiteit van dergelijke claims, maar dat is niet waar het in dit onderzoek om gaat.³⁵ Wat hier belangrijk is, is het feit dat er in de tijd van de genoemde auteurs nagedacht werd over het verbinden van bepaalde stammen. Het vestigen op Griekse grond is de verbindende factor. Zo worden de Ioniërs, Doriërs en Boioten verbonden als Grieken die samen tegen de Perzen op moeten staan. Osborne noemt hier specifiek het voorbeeld van een groep Boioten die zich gevestigd hadden in Boiotië voor de Trojaanse oorlog, wat een verzinzel van Thucydides geweest moet zijn.³⁶ Wederom gaat het er echter niet om of dergelijke verhalen kloppen.³⁷ Waar het om gaat is dat de auteurs van de 5^e eeuw op deze manier een verbondenheid tussen stammen legitimeerden.

Het hebben van een gedeeld, wellicht fictief, verleden is een belangrijk aspect van nationalisme.³⁸ Zonder een gedeeld verleden voelen leden van de natie zich onderling minder verbonden. Het volgende citaat van Jan Assmann onderstreept die gedachte: “[t]he specific character that a person derives from belonging to a distinct society and culture is not seen to maintain itself for generations as a result of phylogenetic evolution, but rather as a result of socialization and customs”.³⁹ Het zijn dus dergelijke tradities, als hierboven gesteld, die een persoon het gevoel geven bij een bepaalde groep of identiteit, zoals het Griek zijn, te horen.

Als nationalistisch gedachtegoed aanwezig was in de 5^e eeuw, is het interessant om te bekijken of er ook al sporen van te vinden zijn in *De Ilias*. Er wordt in de 5^e eeuw namelijk doorgewerkt op een traditie die al bestond in het epos van Homerus.

We zullen eerst naar het tweede boek van *De Ilias* kijken, waaruit zal blijken dat Homerus al over geografische plaatsing nadacht.⁴⁰ Het tweede deel van dit boek, vanaf regel 2,498, bestaat uit het opsommen van de strijdkrachten die naar Troje trekken om daar tegen de Trojanen te vechten. In plaats van enkel te benoemen welke stammen er aanwezig waren en

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibid, 49.

³⁶ Ibid.

³⁷ Osborne stelt dat het verhaal van Thucydides *De Ilias* tegenspreekt.

³⁸ Eric Langenbacher en Yossi Shain, *Power and Past: Collective Memory and International Relations* (Washington: Georgetown University Press, 2010); Roshwald, *Endurance of Nationalism*, 8.

³⁹ Jan Assmann en John Czaplicka, "Collective Memory and Cultural Identity," in *New German Critique*, nr. 65, (1995), 125. In dit artikel richten Assmann en Czaplicka zich op het eerdere onderzoek van Maurice Halbwachs en Aby Warburg; voor een goede uiteenzetting van de ideeën van Assmann en Halbwachs op het gebied van cultural/collective/social memory zie: Claude Calame, "From Cultural Memory to Poetic Memory: Ancient Greek Practices of History Beyond the 'Great Divide'," in *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 7:4, (2014), 642-4.

⁴⁰ Hom., *Il. en Od.*, 2,1-2,877.

door wie deze geleid werden, is er ruimte gereserveerd voor het benoemen waar deze vandaan kwamen. Over de Lokriërs bijvoorbeeld wordt het volgende geschreven.

De Lokriërs stonden onder bevel van Aias[.] Zijn mannen kwamen van Kynos en Opoëis en Kalliaros, van Bessa en Skarphe en het liefelijk Augeiai, van Tarphe en Thronios en de stromen van de Boagrios. Van die Lokriërs, wonend aan gene zijde van het heilige Euboia, volgden veertig donkere schepen.⁴¹

Zo gaat het voor ongeveer vierhonderd versregels door en worden er 29 Griekse stammen en 15 Trojaanse stammen van elkaar onderscheiden op basis van geografische afkomst.⁴²

Het polis/natie debat kan hier teruggehaald worden. We zien hier namelijk een onderscheid tussen verschillende stammen, zowel Grieks als Trojaans, waarbij beide kanten verbonden worden door het feit dat ze tegen elkaar strijden.⁴³ Aan de ene kant kan er onderscheid gemaakt worden tussen poleis en aan de andere kant tussen Grieks en Trojaans. Dat is echter niet wat hier belangrijk is. Het idee van een collectief verleden wordt namelijk in dit boek opgeroepen. De Griekse stammen trokken gezamenlijk ten strijde tegen de Trojanen. In het verhaal van *De Ilias* valt te lezen dat de Grieken als één geheel richting de Trojaanse stad zijn getrokken. Wanneer er aangenomen wordt dat de Grieken over hun verleden nadachten in termen van geografische bepalingen, is de Griekse opmars richting Troje het ultieme voorbeeld.

Herodotus bouwt in zijn *Historiën* voort op de basis die Homerus legt.⁴⁴ Het is veelzeggend dat Herodotus in boek 1 tijd besteed aan de Trojaanse oorlog.⁴⁵ In boek 8 beschrijft Herodotus waar de Griekse vloot bij Salamis uit bestond.⁴⁶ Verderop in boek 9 beschrijft Herodotus de opstelling van zowel het Griekse als het Perzische leger.⁴⁷ Hij schrijft:

⁴¹ Hom., 2,526-2,533.

⁴² Ibidem, 2,498-2,877. Het zou veelzeggend kunnen zijn dat Homerus hier de Griekse stammen uitvoerig bespreekt en de Trojaanse aanzienlijk minder. Is dit bewijs dat Homerus vanuit een Grieks perspectief schreef? Chris Carey, "Homer and Epic in Herodotus' Book 7," in *Homeric Receptions Across Generic and Cultural Contexts*, ed. Athanasios Efstathiou en Ioanna Karamanou (De Gruyter, 2016), 76 stelt dezelfde vraag.

⁴³ Een geografische tweedeling kan hier ook getrokken worden tussen stammen afkomstig uit gebieden ten westen en ten oosten van de Egeïsche zee.

⁴⁴ Joseph E. Skinner, *The Invention of Greek Ethnography: From Homer to Herodotus* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 238. Skinner spreekt over de "continuity of interests" en "Both [Homer and Herodotus] provide a medium for 'thinking about culture': vehicles for reflection that both [...] constitute identities". Dat is precies wat zo belangrijk zal zijn binnen dit onderzoek.

⁴⁵ Herodotus, *Historiën*, 1.3 en 1.5. De Trojaanse oorlog was, volgens Herodotus, voor de Perzen de aanleiding tot hun vete met de Grieken.

⁴⁶ Hdt., 8.43-8.48; Carey, "Homer and Epic," 76.

⁴⁷ Hdt., 9.28-9.32; Carey, "Homer and Epic," 76.

“[v]ervolgens kwamen er 5000 Korinthiërs; zij hadden Pausanias verzocht of de 300 mannen uit Potidaia, die uit Pallène gekomen waren, bij hen opgesteld mochten worden”.⁴⁸ In beide passages worden stammen genoemd en waar ze vandaan komen. Dit doet Herodotus echter niet bij allen, zoals Homerus dat wel deed in boek 2 van *De Ilias*.

Chris Carey wijst er op dat er een aanzienlijk verschil zit tussen Homerus en Herodotus. Waar Homerus slechts beschrijft hoe de Trojanen, ondanks hun diversiteit, aan elkaar en aan de Grieken verbonden kunnen worden, is Herodotus juist bezig om de verschillen uit te drukken tussen enerzijds de Grieken en anderzijds de Perzen.⁴⁹ Daarnaast schrijft Homerus over de Hellenen als Griekse stam terwijl die benaming bij Herodotus geldt als de verzamelnaam voor de Grieken.⁵⁰ Dit wijst op de opkomst van de Panhelleense identiteit die in de inleiding al naar voren kwam.

Het belang van de vergelijking tussen Homerus en Herodotus zit hem in de vorming van een traditie. Homerus was niet zozeer bezig met het propaganderen van de Griekse overwinning.⁵¹ Wat hij echter wel gedaan heeft, is het, bedoeld of onbedoeld, creëren van een traditie om het verleden te duiden.⁵² Herodotus neemt positie in die traditie. Het maakt hierbij niet uit of de gedachte over het verleden historisch gezien accuraat is.⁵³ Het beschrijven van de verschillende stammen en waar ze vandaan kwamen is daarmee een manier geworden om na te denken over het verleden.⁵⁴

⁴⁸ Hdt., 9.28.

⁴⁹ Carey, “Homer and Epic,” 76-7. Homerus noemt terloops dat de Trojanen dezelfde taal spreken als de Grieken. Ze zijn dus meer verbonden met elkaar, al noemt Homerus die niet expliciet. Herodotus is veel meer bezig met het benadrukken van de verschillen tussen de Grieken en de Perzen. Voor het verschil tussen het doel van Homerus en dat van auteurs uit de 5^e eeuw v.C. zie: Hall, *Inventing the Barbarian*, 54.

⁵⁰ Hom., 2,682-2,685; Hdt., 1 (introductietekst). Herodotus benoemt hier de Grieken tegenover de niet-Grieken: Ἕλλησι en βαρβάρουσι.

⁵¹ Over het belangrijkste doel achter *De Ilias* bestaat nog debat. Andere thema's vormden waarschijnlijk het hoofddoel van de tekst: Seth L. Schein, *The Mortal Hero: An Introduction to Homer's Iliad* (Berkeley/Los Angeles: University of California Press, 1984), 67-88.

⁵² Het zou kunnen dat Homerus zelf al onderdeel was van deze traditie. We hebben alleen geen schriftelijk bewijs dat dat het geval is. Dat sluit niet uit dat er al een orale traditie bestond.

⁵³ Er worden nog wel eens vraagtekens geplaatst bij de correctheid van Herodotus; zie bijvoorbeeld Jan Zacharias van Rookhuijzen, “How not to appease Athena: A Reconsideration of Xerxes' Purported Visit to the Troad (Hdt. 7.42-43),” in *Klio*, 99:2, (2017), 464-484; Robert Rollinger, “Herodotus and the Intellectual Heritage of the Ancient Near East,” in *The Heirs of Assyria, Melammu Symposia 1*, red. S. Aro en R. M. Whiting (Helsinki, 2000) 65-83.

⁵⁴ Voor het belang van plaatsen om het verleden van de Grieken te duiden, zie ook: Jan Zacharias van Rookhuijzen, *Herodotus and the Topography of Xerxes' Invasion* (Berlijn/Boston: De Gruyter, 2018). Voor het belang van het verleden in de vorming van een identiteit zie: Jan Assmann, *Cultural Memory and Early*

Een volgend voorbeeld van nadenken over het verleden in termen van geografische bepalingen vinden we in het werk Thucydides.⁵⁵ Thucydides was een Athener die leefde ten tijde van de Peloponnesische oorlog.⁵⁶ Thucydides schrijft over de aanloop richting en het verloop van de Peloponnesische oorlog.⁵⁷ Hij besloot een gedetailleerde geschiedenis van die oorlog op te stellen.⁵⁸ Het eerste deel van boek 1 bestaat uit een opsomming van stammen en waar ze, geografisch gezien, vandaan kwamen.⁵⁹ Dit gebruikt Thucydides om een geschiedenis te presenteren en duidelijk te maken hoe de situatie, zoals die in zijn tijd was, tot stand is gekomen. Het is daarom veilig om te stellen dat hij zich schikt in de traditie zoals Homerus die geïntroduceerd heeft.⁶⁰ Door de Trojaanse Oorlog in zijn werk te noemen, creëert Thucydides een gedeeld verleden voor de Grieken.⁶¹

Wanneer er aangenomen wordt dat het creëren van een collectief verleden een belangrijk doel was voor Homerus, Herodotus en Thucydides, kan er het volgende gezegd worden over nationalisme in de 5^e eeuw met *De Ilias* als basis. In de 5^e eeuw waren de Griekse auteurs bezig met het construeren van een Panhelleense identiteit. Die identiteit was belangrijk in de strijd tegen de Perzen. De Grieken moesten namelijk een gedeeld front vormen. Om die identiteit vorm te geven, werd de traditie van het gebruik van geografische bepaling, schriftelijk geïntroduceerd door Homerus, aangegrepen en werd er een gedeeld verleden opgeroepen. Hoewel de term nationalisme anachronistisch lijkt, zijn er processen zichtbaar in de 5^e eeuw die

Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 17.

⁵⁵ Thucydides, *De Peloponnesische Oorlog*.

⁵⁶ P. J. Rhodes en Martin Hammond, *Thucydides: The Peloponnesian War* (Oxford: Oxford University Press, 2009), ix.

⁵⁷ Thuc., boek 1 tot en met 7. In het volgende hoofdstuk zal ik terugkomen op het verschil in de manier waarop Herodotus en Thucydides te werk gaan. Herodotus behandelt het onderscheid tussen Grieken en Perzen en Thucydides behandelt het verschil tussen de Spartanen en Atheners. In dit hoofdstuk is het belangrijker dat Thucydides de traditie van het nadenken over identiteit in geografische bepalingen hanteert.

⁵⁸ Rhodes en Hammon, *Peloponnesian War*, ix.

⁵⁹ Thuc., boek 1.

⁶⁰ Met 'geïntroduceerd' wordt hier bedoeld dat het schriftelijk voor het eerst bij het werk van Homerus naar voren kwam. Wellicht bestond de traditie hiervoor als een orale constructie. Dat is echter niet na te gaan. Thuc., 1.3. Thucydides besteedt hier tijd aan de term 'Hellenen'. Hij komt tot de conclusie dat de Trojaanse Oorlog geleid heeft tot de eerste vorm van verbondenheid tussen de Griekse stammen. Hij bouwt dus voort op *De Ilias* van Homerus.

⁶¹ Zijn werk is opgesteld ten tijde van de Peloponnesische Oorlog. De verbondenheid tussen Atheners en Spartanen was toen ver te zoeken. Wellicht dat Thucydides de Trojaanse Oorlog aanhaalt om juist te wijzen op het verwantschap tussen de twee kampen.

een nationale (Helleense) verbondenheid creëren. *De Ilias* legt hier de basis voor en vormt zo een belangrijke schakel in de vorming van een Panhelleense identiteit.

***Othering* en zelfopoffering**

In het voorgaande hoofdstuk stond de manier waarop het verleden gebruikt werd om na te denken over de Griekse identiteit centraal. Er zijn echter nog meer manieren waarop de Grieken hun identiteit vormden. Een van deze manieren staat centraal in de 5^e eeuw, in de tijd van Herodotus en Thucydides, en dat is, in de woorden van moderne historici, de theorie genaamd *othering*. Bij *othering* staat de eigen identiteit centraal, die wordt geconstrueerd ten opzichte van de identiteit van een ander, om zo de ander negatief te portretteren.⁶²

Over de manier waarop de Grieken hun identiteit vormgaven is al veel geschreven, maar een van de voornaamste theorieën komt nog steeds uit het werk van Edith Hall.⁶³ Hall gaat in haar werk in op de manier waarop de Grieken hun identiteit vormden ten opzichte van de ‘barbaarse ander’ in theaterstukken.⁶⁴ Het volgende citaat van Hall geeft aan waarom haar werk zo belangrijk is in dit onderzoek.

The Greeks’ sense of collective identity was an element underlying even the earliest epic, but is still in competition with and overshadowed by the group identity attached to individual city-states. The all-embracing genus of anti-Greeks later to be termed ‘the barbarians’ does not appear until the fifth century (B.E.).⁶⁵

Hall stelt hier dus dat het gevoel van een collectieve identiteit al waarneembaar is in eerdere literatuur.⁶⁶ Pas in de 5^e eeuw komt dit tegenover de ‘ander’, in dit geval de Perzen, te staan.⁶⁷

⁶² Erich S. Gruen, *Rethinking the Other in Antiquity* (Princeton: Princeton University Press, 2012), 2. Gruen zegt: “[n]egative images, misrepresentations, and stereotypes permitted ancients to invent the ‘Other,’ thereby justifying marginalization, subordination, and exclusion.”

⁶³ Hall, *Inventing the Barbarian*. Zie ook: Phiroze Vasunia, *The Gift of the Nile: Hellenizing Egypt from Aeschylus to Alexander* (Berkeley: University of California Press, 2001); François Hartog, *Le Miroir d’Herodote: essai sur la representation de l’autre* (Parijs: Gallimard, 1980).

⁶⁴ Hall, *Inventing the Barbarian*.

⁶⁵ Ibidem, 54.

⁶⁶ Ibid, 51-55.

⁶⁷ Ibid.

Dat *De Ilias* gebruikt werd als inspiratiebron voor de werken uit de 5^e eeuw moge duidelijk zijn.⁶⁸ Er kan geconcludeerd worden dat er in *De Ilias* al sprake was van, een voorloper van 5^e-eeuwse, identiteitsvorming, maar dat werd niet gedaan door een directe spiegeling met ‘de ander’. In de werken van Herodotus en Thucydides was dit echter wel het geval.⁶⁹ Een gevoel van collectieve identiteit bestond volgens Hall dus wel al in de tijd van Homerus, maar dat werd niet versterkt door een duidelijke spiegeling aan andere culturen.

De wij-zij-verhouding die ontstaat in de 5^e eeuw is hier van belang. Ik zal aan het eind van dit hoofdstuk terug komen op de vraag hoe die verhouding samenhangt met nationalisme, maar ik wil eerst kijken of er indicaties voor gevonden kunnen worden in *De Ilias*. In het Griekse denken van de 5^e eeuw is het aanwezig, maar er kan wellicht beargumenteerd worden dat de auteurs van de 5^e eeuw weer voortbouwden op het werk en de ideeën van Homerus. In het vorige hoofdstuk hebben we namelijk gezien dat de traditie, zoals die door Homerus geïntroduceerd werd, in de tijd van Herodotus overgenomen werd en dat zou zich hier op eenzelfde manier kunnen voltrekken.

In een interessante passage van Thucydides, over de oorlog tussen de Atheners en Spartanen, spreekt Pericles over de personen die hun levens gegeven hebben voor Athene.⁷⁰ Het offer dat deze mensen gegeven hebben, wordt door Pericles beschouwd als de grootste publieke dienst. Het belang van zelfopoffering voor de natie is een belangrijk aspect van nationalisme.⁷¹ In deze passage kan gesproken worden van een sentiment dat een verbinding van eenheid opwekt. Daarnaast gaat het er in deze passage om dat de Atheense identiteit tegenover de Spartaanse komt te staan. Daarmee neemt het, in het debat, eerder stelling aan de kant van de polis dan van de natie. Het belang van verbondenheid in het proces van identiteitsvorming moet hier echter wel onderstreept worden.

⁶⁸ Ibid, 64; A. W. Gomme, *The Greek Attitude to Poetry and History* (Berkeley/Los Angeles: University of California Press, 1954), 6 beargumenteert dat latere Griekse auteurs voortbouwden op *De Ilias*. Dat gebeurde niet altijd op een positieve manier zoals gesteld door: Ioanna Karamanou, “Euripides’ ‘Trojan Trilogy’ and the Reception of the Epic Tradition,” Athanasios Efstathiou en Ioanna Karamanou (red.), in *Homeric Receptions Across Generic and Cultural Contexts*, 37 (De Gruyter, 2016), 355-68.

⁶⁹ Over de manier waarop Herodotus naar de Perzen/Xerxes kijkt bestaat nog debat. Portretteerde hij de Perzen negatief of positief? Vergelijk: Michael Flower, “Herodotus and Persia.” In *The Cambridge Companion to Herodotus*, red. Carolyn Dewald en John Marincola (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 274-289; met Christopher Pelling, “East is East and West is West – Or are they? National stereotypes in Herodotus,” in *Histos* 1 (1997), 51-66.

⁷⁰ Thuc., 2.34-47.

⁷¹ Anthony D. Smith, *Nationalism and Modernism* (Londen: Routledge, 1998), 97-8.

Een soortgelijk geval van zelfopoffering is waarneembaar in *De Ilias*. Het personage van Hektor is het schoolvoorbeeld van sterven voor je stam en wordt beschouwd als het meest sympathieke personage in *De Ilias*.⁷² Zo vinden we in boek 6 van *De Ilias* een gesprek tussen Hektor en zijn vrouw Andromache.⁷³ Ondanks de smeekbedes van zijn vrouw is Hektor vastbesloten om Troje te verdedigen, ook al betekent dat dat hij zal sterven. Die gedachte kan worden geplaatst in het Homerische waardesysteem van arête (excellentie), timê (eer) en kleos (roem).⁷⁴ Het kan echter ook opgevat worden als een systeem van identificatie met de personen die tot je stam behoren. Hektor is bereid voor die personen te sterven. Hier kan *De Ilias* gezien worden als een bron van inspiratie voor Pericles.⁷⁵ In dat geval bouwt Thucydides verder op een traditie die wederom door Homerus geïntroduceerd werd en die in het moderne nationalisme nog steeds een rol speelt; het sterven voor je stam als hoogste eer.

In de Historiën van Herodotus valt ook een voorbeeld van zelfopoffering waar te nemen. Het gaat hier om Leonidas en zijn 300 Spartanen die bereid zijn om te sterven.⁷⁶ In een passage komt het orakel van de Pythia aan bod.⁷⁷ Hierin vinden we de volgende zin: “[o]f uw grote en roemrijke stad wordt verwoest door de Perzen of – zo niet- dan zal het gebergte van Lakedaimoon rouw dragen om de dood van een vorst, die van Hèrklès afstamt”.⁷⁸ Deze zin is belangrijk om twee redenen. Ten eerste geeft het aan dat Leonidas wist dat hij ging sterven en daarmee dat zelfopoffering bekend was bij de Spartaanse koning. Ten tweede is de zin belangrijk omdat het aangeeft dat de dood van Leonidas voor de stad was en dus niet voor heel Griekenland. Daarmee komen we aan de poliskant van het debat. Verderop in boek 9 komen we echter een passage tegen die juist de natiekant van het debat belicht. In deze passage beschrijft Herodotus de slag bij Plateae.⁷⁹ De Spartanen en Atheners vechten hier tegen de Perzen. Herodotus noemt expliciet dat de vechtende Grieken tezamen strijden voor de vrijheid van ‘hun Griekenland’.

⁷² Voor een goede uiteenzetting van Hektor en verdere literatuur zie: S. Farron, “The Character of Hector in the ‘Iliad’,” in *Acta Classica*, 21 (1978), 39-57.

⁷³ Hom., 6,390-6,529.

⁷⁴ Zoals gedaan wordt door Schein, *The Mortal Hero*, 67-88.

⁷⁵ Daarmee bedoel ik: voor de Pericles die beschreven wordt door Thucydides. We weten niet of de historische Pericles deze toespraak gehouden heeft.

⁷⁶ Hdt., 7.204-7.239.

⁷⁷ Hdt., 7.220.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibid., 9.58-9.62.

Ik interpreteer de genoemde gevallen van opoffering als een constructie om verbondenheid te creëren. Herodotus verbindt de Grieken door Leonidas' offer en Thucydides verbindt de Atheners door de toespraak van Pericles. Homerus is minder bezig met deze verbinding.⁸⁰ Herodotus en Thucydides gebruiken de creatie van verbondenheid om zo een identiteit te creëren die tegenover een andere staat.⁸¹ De basis daarvoor is dus wederom te vinden in *De Ilias*. Aangezien het proces van *othering* de culminatie van identiteitsvorming in de 5^e eeuw is, stel ik dat het idee van zelfopoffering een manier is om de wij-zij-verhouding te verduidelijken.

Conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek luidde: in hoeverre is er sprake van de vorming van een Panhelleense identiteit in de literatuur van de 5^e eeuw en valt dit terug te koppelen op passages in *De Ilias*? Identiteitsvorming vormt een belangrijk onderdeel binnen het begrip nationalisme. De aanwezigheid van nationalisme in de oudheid wordt nog wel eens afgewezen, maar door identiteit de belangrijkste schakel te maken, heb ik geprobeerd aan te tonen dat dat wel het geval kan zijn.

Zo heb ik in het eerste hoofdstuk beargumenteerd dat een gedeeld verleden belangrijk is binnen het nationalisme en dat dat al aanwezig is in *De Ilias*. Door het creëren van een gedeeld verleden, door middel van geografie, wordt er nagedacht over de identiteit van een groep mensen. Dit was echter niet voldoende om een duidelijke identiteit te creëren.

In de 5^e eeuw was er behoefte aan een Panhelleense identiteit. Deze vonden de auteurs uit die tijd door zich te contrasteren met de Perzische cultuur. Dankzij Thucydides weten we dat er behoefte was aan een onderscheid tussen de Atheners en Spartanen. Het ging er in de 5^e eeuw dus niet alleen maar om dat er een Panhelleense identiteit gecreëerd werd. De manier waarop twee identiteiten onderscheiden werden, was belangrijker dan wat de twee identiteiten precies belichaamden. Het proces van *othering* speelde hierin een grote rol. Hierbinnen werd de zelfopoffering van figuren in verhalen gebruikt om verbondenheid te creëren. Daarnaast is

⁸⁰ Op een bepaalde manier zijn Achilles en Hektor, en eigenlijk alle personages van *De Ilias*, verbonden doordat ze allemaal leven in een wereld waarin *arête*, *timê* en *kleos* belangrijk zijn. Hektor zijn offer kan gezien worden als zijn *queeste* voor *timê*: Schein, *The Mortal Hero*, 71.

⁸¹ Voor Herodotus zijn dat de Grieken tegen de Perzen en voor Thucydides zijn dat de Atheners tegen de Spartanen.

het idee van nadenken over identiteit dus niet nieuw, Homerus deed dat al, maar op een andere manier dan Herodotus en Thucydides.

Wat betreft de disciplinaire hoofdvraag, er is duidelijk sprake van de vorming van een Griekse identiteit ten opzichte van de *other* in de 5^e eeuw. Dit valt terug te koppelen naar de manier waarop er over identiteit nagedacht werd ten tijde van *De Ilias*. De Grieken hadden echter behoefte aan een andere manier om dat te doen en zo kwam het proces van *othering* ten tonele. Om nu te zeggen dat er sprake is van nationalistisch gedachtegoed is misschien wat enthousiast. Wel kunnen we stellen dat bepaalde zaken die belangrijk zijn binnen het nationalisme, zoals een gedeeld verleden en het creëren van een identiteit waardoor een natie zich onderscheid van een ander, te zien zijn in de 5^e eeuw. In dit onderzoek heb ik beargumenteerd dat deze zaken echter niet nieuw zijn in de 5^e eeuw, maar een voortzetting van tradities die al waarneembaar zijn in *De Ilias*. Dit blijft echter een interpretatie, aangezien het doel van Homerus nooit helemaal duidelijk op papier gezet is. De processen die de basis vormden voor identiteitsvorming in de 5^e eeuw kunnen echter wel waargenomen worden in *De Ilias*.

Ik heb aangetoond dat er sprake kan zijn van nationalistisch gedachtegoed in de 5^e eeuw en dit heb ik geprobeerd terug te koppelen op het werk van Homerus. Uit dit onderzoek blijkt echter dat er nog steeds aanleiding kan zijn tot het idee dat de polis, voor de Grieken, een belangrijkere rol speelde dan de Panhelleense identiteit. De Griekse wereld was een complex systeem. Daarnaast heb ik in dit onderzoek alleen gekeken naar identiteit. Nationalisme bestaat uit meerdere onderdelen, zoals op het politieke vlak. Deze heb ik buiten beschouwing gelaten en zullen onderzocht moeten worden vanuit andere disciplines.

In het verdere verloop van deze scriptie zullen de inzichten, over het gedeelde verleden en het proces van *othering*, gecombineerd worden met inzichten uit de Literatuurwetenschappen. Hopelijk kan die combinatie een antwoord verschaffen op de vraag of er sprake is van nationalistisch gedachtegoed in *De Ilias*.

Lars Klamer – 5978939

Dr. F.P.C. Brandsma

Nationalisme in Homerus' *Ilias*

Disciplinaire deel Literatuurwetenschappen

25 juni 2019

Zing, oh muze, over nationalisme in De Ilias

Nationalisme kan een sterke kracht zijn voor grote groepen mensen om gezamenlijk een conflict aan te gaan, en er zijn weinig grotere literaire conflicten dan de Trojaanse oorlog. Maar de conflicten in de epen van Homerus gaan expliciet niet om macht, nationaal protectionisme of xenofobie maar om vrouwen. De Trojaanse oorlog wordt gestart vanwege een gestolen vrouw, Helena. Het grote thema van *De Ilias*, de woede van Achilles, komt ook voort uit een gestolen vrouw, Briseis, en die diefstal komt weer voort uit het feit dat Agamemnon Chryseis moest teruggeven. Het wordt dus expliciet duidelijk gemaakt dat nationalisme geen grote drijfveer is achter de conflicten in het verhaal. Toch is het mogelijk dat er nationalisme aanwezig is in de tekst of dat nationalisme een rol heeft gespeeld in het vormen van de tekst.

Nationalisme in een van de oudste bekende teksten ter wereld zou een sterke aanduiding zijn dat het een inherent menselijke eigenschap is, en niet een moderne inventie. Daarom zal dit onderzoek antwoord proberen te geven op de vraag: op welke manier manifesteert het nationalisme zich in *De Ilias*? Om deze vraag te beantwoorden zal het taalgebruik, de personages en het verhaal van de tekst worden geanalyseerd.

1. Nationalisme bij de Grieken en cultureel nationalisme

De Griekse strijdkracht bestond niet uit de leden van een enkele natie zoals die in de moderniteit bestaan. Maar het was nog minder een alliantie tussen aparte staten zoals bijvoorbeeld 'de geallieerden' in de tweede wereldoorlog. De verbondenheid van het Griekenland in *De Ilias* lijkt hier ergens tussenin te liggen. Bij gebrek aan een echt Griekse 'natie' is het lastig te spreken van heus Grieks nationalisme. Naties, en dus nationalisme, zoals we die hedendaags kennen

zijn pas opgekomen in de 19^e eeuw.⁸² Toch is dit obstakel niet het einde van de discussie. Een natie is uiteraard veel meer dan alleen haar politieke definitie, het is ook een sociaal en cultureel concept. Onderzoekers naar het ontstaan en de identiteit van naties onderstrepen vaak een gedeelde taal en cultuur. Historicus Carlton Hayes zegt bijvoorbeeld het volgende:

Hence I would define nationality as “a cultural group of people who speak a common language (or closely related dialects) and who possess a community of historical traditions (religious, territorial, political, military, economic, artistic, and intellectual).” When such a group—such a nationality—cherishes in marked degree, and extols, its common language and traditions, the result is *cultural nationalism*.⁸³

Met deze definitie is de coalitie van stadstaten en kleine rijkjes dat naar Troje trekt wel degelijk een natie te noemen. Cultureel nationalisme kan dus voorkomen uit het koesteren en verheffen van een culturele nationaliteit, waarbij het hebben van een werkelijke politieke ‘natie’ niet noodzakelijk is. Een probleem met *De Ilias* is echter dat de Grieken niet de superioriteit van hun cultuur boven de Trojaanse verkondigen. De Trojanen spreken immers dezelfde taal, eren dezelfde goden en beoefenen dezelfde tradities. Jonathan Hall merkt dit ook op en zegt:

Even though epics such as the *Iliad* celebrated the confrontation between Greeks and Trojans, Homer has the opponents sacrifice to the same gods, and there is little evidence for the Trojans being stereotyped in (a) derogatory way⁸⁴

De Grieken denigreren niet de Trojaanse cultuur omdat die niet genoeg verschilt van hun eigen. Hierin vinden we dus geen aanwijzing van Grieks nationalisme. Toch heerst er een gevoel van ‘Grieksheid’ waarmee buitenstaanders worden uitgesloten, dat zich onder andere uit in de manier waarop ze zichzelf aanduiden.

⁸² Rasmussen, Joel D.S., Judith Wolfe, Johannes Zachhuber, and Halvor Moxnes. "The Nation and Nationalism." *The Oxford Handbook of Nineteenth-Century Christian Thought*: Oxford University Press, 2019-12-22. pp. 2-4

⁸³ Hayes, Carlton. 1960. *Nationalism: a religion*. New York: The Macmillan Company p.5

⁸⁴ Hall, Jonathan M. *Ethnic identity in Greek antiquity*. 1997. Cambridge: Cambridge University Press. p.46

1.1 Griekse volkaanduidingen

De term ‘Grieken’ is, in de tijd van Homerus, nog niet standaard voor het aanduiden van de Hellenen die tegen Troje vechten in *De Ilias*.⁸⁵ Wanneer naar het geheel van de Grieken wordt gerefereerd worden er meerdere aanduidingen door elkaar gebruikt. Ten eerste, en allerbelangrijkste, is de term ‘Achaeërs’ (Ἀχαιοί) deze wordt in totaal 598 keer gebruikt⁸⁶ en refereert naar de Achaea regio in het noorden van de Peloponnesos.⁸⁷ De term ‘Danaërs’ (Δαναοί) wordt 137 keer gebruikt en betekent letterlijk ‘afstammelingen van Danaos’, het mythologische personage dat Argos gesticht zou hebben.⁸⁸ Verder wordt ook nog de term ‘Argiven’ (Ἀργεῖοι), 29 keer gebruikt die refereert naar inwoners van Argos. Hoewel deze woorden dus wel degelijk specifieke gebieden aanduiden worden ze in *De Ilias* door elkaar gebruikt zonder een duidelijke specificatie van betekenis. De verschillende woorden betekenen dus praktisch hetzelfde: Grieken. De Homeristen Helen Thomas en Frank Stubbings verklaren dit als volgt:

The names of Argives, Danaans, and above all Achaeans (...) are applied collectively to all people of Greece. (...) It is presumably because their common cultural characteristics were taken for granted that they are nowhere described: all, apparently, speak one language and hold the same customs and religion.⁸⁹

Dat deze schijnbaar diverse groep die uit vele verschillende rijken komt steeds als een enkel geheel wordt aangeduid wijst dus een sterke gedeelde culturele identiteit aan. Ieder van hen kan zich vereenzelvigen met de term Achaeër of Danaër omdat dit culturele aanduidingen zijn. De verbonden Griekse cultuur, met een Griekse taal, Griekse goden en Griekse gebruiken die de identiteit van het volk bepaalt is belangrijker dan de politieke en economische verschillen tussen de verschillende staten. Hierdoor kan dus zeker gesproken worden van cultureel nationalistische

⁸⁵ In sommige vertalingen van *De Ilias* worden de woorden ‘Ἀχαιοί’ en ‘Δαναοί’ wel vertaald als ‘Grieken’ maar dat is niet accuraat. Enkel de term ‘Γραικός’ kan goed vertaald worden als ‘Grieken’, en deze term komt niet voor in *De Ilias*.

⁸⁶ Om bij deze getallen te komen heb ik in een online tekst van *De Ilias* automatisch laten zoeken naar alle variaties op de term en die bij elkaar opgeteld. <http://www.perseus.tufts.edu>

⁸⁷ Thomas, Helen and Frank Stubbings. 1962. “Lands and Peoples of Homer” *In A Companion to Homer*, edited by Alan J. B Wace and Frank H. Stubbings, 283-310. London: The Macmillan Company. p. 284

⁸⁸ Thomas and Stubbings. “Lands and Peoples of Homer” p. 285

⁸⁹ Thomas and Stubbings. “Lands and Peoples of Homer” pp. 285-8

eigenschappen bij de Grieken. Aviel Roshwald gaat zelfs een stap verder en noemt de manier waarop de Grieken verbonden zijn al nationalisme:

These ancient Greek conceptions and visions of collective identity do more than meet many of the technical, social-scientific criteria for qualifying as expressions of nationalism. They constitute a quintessentially nationalist brew of ethnic, cultural, historical, and political issues, symbols, and references.⁹⁰

Het is in ieder geval duidelijk dat er met de volksaanduidingen van de Grieken een verbondenheid wordt gesuggereerd. Met deze termen wordt dus een duidelijk verschil aangeduid tussen de Grieken en de Trojanen. De Trojanen spreken wel dezelfde taal en eren dezelfde goden, maar het zijn geen Achaeërs, ze zijn niet deel van de verbonden ‘Griekse’ cultuur.

1.2 Het probleem met de Myrmidonen

Zoals eerder al gezegd bestond het Griekse leger niet uit leden van een enkel volk. Het was een alliantie tussen allerlei Griekse koninkrijken. De woorden die gebruikt worden om deze groepen aan te duiden hebben dus een veel specifiekere betekenis en worden situationeel gebruikt. Deze specifiekere aanduidingen worden echter, op de grote opsomming van de legereenheden in boek 2 na, alleen gebruikt wanneer er onenigheid is binnen het Achaeërse leger. Dat wil zeggen, wanneer de Grieken niet meer een hechte groep vormen. Hierdoor zijn de Myrmidonen van Achilles de enige groep Grieken die standaard niet met de algemene Griekse termen wordt aangeduid. Hun benoeming, zelfs wanneer ze met de andere Grieken staan, is een toevoeging. De Myrmidonen zijn dan ook, niet toevallig, de groep Grieken die in het verhaal het meest een aparte strijdkracht vormen.

Toen nu de Trojanen en Lykiërs, de Achaeërs en Myrmidonen aan beide zijden de linies op sterkte hadden gebracht, stortten zij zich onder vervaarlijk geschreeuw op elkaar om te vechten om het lichaam van de gesneuvelde: luid weerklonk de bewapening van de mannen.⁹¹

In deze passage worden de Myrmidonen dus apart genoemd, dat terwijl ze wel degelijk ook Grieken zijn. Dit suggereert dat de algemenere groepsaanduidingen functioneel zijn, ze zijn

⁹⁰ Roshwald, Aviel. 2006. *The Endurance of Nationalism: Ancient Roots and Modern Dilemmas*. New York: Cambridge University Press. p. 30

⁹¹ *Ilias*. 16: 563-567

descriptief, niet prescriptief. Dat wil zeggen dat de termen Achaeërs en Danaërs een letterlijke groep beschrijven, niet een conceptuele. Dit komt dus niet overeen met de stipulatie van Thomas en Stubbings dat het culturele aanduidingen zijn. De Achaeërs horen bij dezelfde groep omdat ze op het moment van beschrijving samen in een leger aan het vechten zijn, niet omdat ze van eenzelfde culturele ‘natie’ afkomstig zijn. De Myrmidonen zijn Grieks en vechten voornamelijk aan de Griekse zijde van de oorlog, maar omdat ze niet deel zijn van het leger van Agamemnon en in plaats daarvan enkel loyaal zijn aan Achilles horen ze niet bij de Achaeërs. Dit suggereert een afwezigheid van een sterke Griekse identiteit en daarmee een onmogelijkheid van Grieks nationalisme.

Een andere verklaring voor de aparte aanduidingen van de Myrmidonen in het Griekse leger is hun bijzondere plaats in het plot van *De Ilias*. Het hoofdonderwerp van *De Ilias* is immers niet de Trojaanse oorlog, maar de wrok van Achilles. Achilles leidt de Myrmidonen en hun aparte groepsidentiteit die zich onderscheidt van de andere Grieken is belangrijk voor het plot. Zulke distincties worden niet gemaakt met bijvoorbeeld de Boioten of de Fokeërs, maar er zijn ook geen enkele scènes in *De Ilias* waarin een actie van hen in het bijzonder wordt beschreven, omdat zij niet de focus zijn. Het is goed mogelijk dat andere groepen Grieken ook kenmerkende eigenschappen hebben, maar dat die niet telkens genoemd worden omdat die minder significant zijn voor het verhaal. Een aanwijzing om deze theorie te ondersteunen is het feit dat Achilles de veruit voortreffelijkste Achaeër⁹² wordt genoemd, als hij een Achaeër is, dan de Myrmidonen wellicht ook. Dat de Myrmidonen apart worden genoemd hoeft dus niet te betekenen dat de termen Achaeër of Danaër niet op hen slaan, het kan ook een specificerende aanduiding zijn ten behoeve van het plot. Hiermee houdt de theorie van Thomas en Stubbings stand en is cultureel nationalisme mogelijk.

⁹² *Ilias*. 16: 21

1.3 Vergelijking met de Trojanen

Net als bij hun vijanden, bestaat het Trojaanse leger niet uit soldaten van een enkel gebied. Volgens Agamemnon telt de Griekse strijdmacht meer dan tien keer zo veel mensen als alle inwoners van Troje bijeen:

Als beide partijen, wij Achaeërs en de Trojanen, een verdrag zouden sluiten voor het houden van een telling, en al de Trojanen zich zouden verzamelen die hier wonen en wij, Achaeërs, ons op zouden stellen in tientallen en ieder tiental één Trojaan mocht kiezen als wijschenker, dan zouden wel veel tientallen geen wijschenker hebben! Zoveel talrijker denk ik dat er zonen van Achaeërs zijn dan Trojanen die de stad bevolken.⁹³

Maar Troje is rijk en machtig en heeft veel bondgenoten ten noorden en oosten van zichzelf. Een overgroot deel van de Trojaanse strijdmacht bestaat daarom uit Lykiërs, Dardanen, Zeleianen, Thrakiërs en nog veel meer.⁹⁴

Deze verdedigende coalitie stadstaten is veel losser verbonden dan hun Griekse oppositie. Zij delen geen mythische voorouders, noch een culturele eigenheid. Zij zijn verbonden door politieke en economische motieven vanwege Trojes sterke handelspositie. Vanwege deze lossere alliantie is er veel frustratie bij de Trojaanse bondgenoten over de oneindig durende oorlog.

Toen dan richtte Sarpedon een verwijt tot de nobele Hektor: "Hektor, waar is de krijgskracht gebleven die je voorheen bezat? Je zei toch dat je de stad wel zou behouden, zonder krijgsvolk en helpers, alleen met je broers en je zwagers! Van hen kan ik er nu geen enkele in het oog krijgen, nee, wegduiken doen ze als honden voor een leeuw! Maar wij doen het vechtwerk, die eigenlijk maar hulpjes zijn; Ik tenminste ben hier als bondgenoot van verre gekomen, Lykië ligt toch ver weg, aan de kolkrijke Xanthos, waar ik mijn geliefde echtgenote en zoontje achterliet, en heel wat bezittingen, aantrekkelijk voor wie dat mist. Maar toch wek ik de Lykiërs op tot de strijd en ga er ook zelf tegenaan: de tegenstander te bevechten, zonder dat ik hier nou iets heb, dat de Achaeërs willen buitmaken of plunderen! (...) Dat zei Sarpedon en zijn vermaning griefde Hektor;⁹⁵

In deze passage spreekt een van de Trojaanse bondgenoten tot Hektor en verwijt hem dat hij zijn eigen troepen achterhoudt en anderen voor hem laat vechten. Hierin komt dus een verschil

⁹³ *Ilias*. 2: 123-130

⁹⁴ *Ilias*. 2: 816-877

⁹⁵ *Ilias*. 5: 471-493

in volksidentiteit naar voren, de Lykiërs zien zich niet als Trojaans en beklagen hun deelname in veldslagen waar ze zelf geen aandeel aan hebben. Dit soort verwijten zouden zich ongetwijfeld anders manifesteren bij de Grieken omdat zij zichzelf wel als een enkel volk beschouwen. Dat deze nuance wordt gemaakt bij de Trojanen wijst erop dat de Griekse samenhang uit meer bestaat dan alleen militaire alliantie. De Achaeërs vormen een culturele natie, de Trojanen en hun bondgenoten niet.

2. Nationalisme bij Homerus

Naast nationalistische trekken bij de personages van *De Ilias* kan ook gekeken worden naar de neigingen van de auteur. Het is door de eeuwen heen veel lezers opgevallen dat Homerus de Grieken in een beter licht plaatst dan de Trojanen.⁹⁶ Hierbij moet gezegd worden dat het onduidelijk is of deze voorkeur voor de Grieken afkomstig is van een enkele auteur of dat die voortkomen uit een Griekse orale traditie. Voor de analyse van de tekst zou dat echter niet uit hoeven te maken en voor het bespeuren van nationalistische eigenschappen bij de schrijver evenmin. Als er nationalistische kenmerken gevonden kunnen worden bij de auteur, die we Homerus noemen, maakt het niet uit of die afkomstig zijn van een enkel historisch persoon of voortkomen uit een orale traditie. Nationalisme zou dan een rol hebben gespeeld in het scheppen van de tekst zoals die is overgeleverd.

2.1 Voorkeur voor Griekse helden

De Griekse helden worden over het algemeen veel positiever beschreven en komen heldhaftiger en royaler naar voren dan hun Trojaanse tegenhangers. Deze voorkeur komt niet per se tot uiting in de beschrijvingen van de hoofdrolspelers aan beide kanten van het conflict. Hektor wordt bijvoorbeeld telkens beschreven als een grootse krijger die iedereen, behalve Achilles uiteraard, aan zou kunnen in een tweestrijd en ook zijn vader Priamus is een wijze, eervolle koning die door de auteur niet wordt belasterd. Maar bij de secundaire helden, die niet een sturende rol spelen in het verhaal, is er wel degelijk een verschil op te merken.

⁹⁶ Van der Valk, M. H. A. L. P. 1953. "Homer's Nationalistic Attitude" *L'Antiquité Classique*: 22-1. p. 5 en ook Van der Valk, M. 1964. *Researches on the Text and Scholia of the Iliad: part two*. Leiden: E. J. Brill pp. 427-30 en ook Foley, John Miles. 1999. *Homer's Traditional Art*. Penn State Press. pp. 124-7

Diomedes wordt bijvoorbeeld afgebeeld als een volmaakte krijger en koning. Hij komt voor in verscheidene boeken van *De Ilias*, maar een hoofdrol in alleen boek 5 en 10. Zijn ongeëvenaarde meesterschap van strijden met het paard en wagen komt naar voren in boek 5. Hierin baant hij, gesteund door Athene, een bloederig pad door het slagveld waarin hij vele Trojaanse aanvoerders en helden doodt tot zelfs de Trojaansgezinde goden moeten ingrijpen. Zowel Ares als Aphrodite mengen zich in de strijd en proberen Diomedes tegen te houden:

Toen dan sprak Foibos Apollo tot de onstuimige Ares: "Ares, mensenverdelgende, bloeddorstige murenbestormer Ares, kan je die man niet weg gaan halen uit de strijd? Die zoon van Tydeus, die nu zelfs met vader Zeus wel zou vechten!"⁹⁷

Maar Diomedes verslaat en verwondt ze allebei, dit is ontzettend opmerkelijk. Mensen, zelfs niet helden als Herakles of Achilles, vechten nou eenmaal niet met Olympiërs.⁹⁸ In alle andere mythes waarin stervelingen het opnemen tegen de goden, loopt het slecht af.⁹⁹ De Griekse Diomedes, die niet eens de krachtigste van de Grieken is, is zo sterk dat hij twee goden, waaronder de god van de oorlog, ernstig verwondt.

Odysseus en Nestor zijn de kalme, intelligente stemmen in het Griekse leiderschap. Waar sommige helden soms te veel hun emotie laten leiden, blijven zij rustig en calculerend. Wanneer Achilles en Agamemnon ruziën om Briseis komt Nestor tussen beiden:

Maar kalmerend stond in hun midden Nestor op, aanvoerder der Pyliërs met heldere stem, Uit zijn mond placht een stemgeluid te komen, zoeter dan honing¹⁰⁰

Nestor geeft nog meer wijs advies aan de Achaeërs¹⁰¹ en aan Patroklos,¹⁰² waar iedere keer heel aandachtig naar geluisterd wordt. De sluwheid van Odysseus komt meer tot uiting in zijn planning. In boek 10 sluipen Odysseus en Diomedes, naar het plan van Odysseus, het Trojaanse kamp binnen om Rhesus te vermoorden. Ook probeert Odysseus meerdere keren Achilles' woede in te perken en hem weer mee te laten vechten. Keer op keer wordt ook zijn wijsheid

⁹⁷ *Ilias*. 5: 454-457

⁹⁸ Herakles heeft wel een drinkwedstrijd met Dionysos, maar die is vriendschappelijk en die verliest hij. Ook worstelt hij met Thanatos, maar die is geen Olympiër en Thanatos is hem uiteindelijk te slim af.

⁹⁹ De mythes van Arachne, Marsyas, Tantalus, Erysichthon, Actaeon, Otus en Ephialtes zijn allemaal voorbeelden van stervelingen die op de een of andere manier disrespect tonen tegenover de goden, met geen van hen loopt het goed af.

¹⁰⁰ *Ilias*. 1: 247-249

¹⁰¹ *Ilias*. 2: 77-83, 2: 336-369, 4: 297-310, 8: 151-156

¹⁰² *Ilias*. 11: 655-803

expliciet genoemd door zowel de verteller als Achaeërs met wie hij spreekt. Verder worden ook grote Aias, kleine Aias, Idomeneus, Teukros en Kalchas, allemaal secundaire Griekse helden, bijna exclusief positief beschreven.

De beschrijvingen en karakterisaties van secundaire Trojaanse personages zijn over het algemeen veel minder positief. Dit is erg goed te zien in het personage van Paris. Paris is een Trojaanse prins, een godgelijkend¹⁰³ mooie man en een machtig boogschutter. Paris wordt echter keer op keer in de beschrijvingen van zijn karakter door de verteller zwartgemaakt. Paris is ijdel en laf, hij is een Hazenhart¹⁰⁴ en een Praler,¹⁰⁵ hij vlucht meerdere keren van strijd en hij wordt gehaat door bijna iedereen.

Maar niemand van de voornamen of hun bondgenoten kon de strijdlustige Menelaos toen Alexander aanwijzen; want, waarlijk, niet uit solidariteit verborgen zij hem, stel dat ze hem zien zouden, want hen allen was hij gehaat als de donkere dood.¹⁰⁶

Zijn familie beschermt hem meer uit plicht dan uit liefde want zelfs zij zouden hem liever dood hebben.¹⁰⁷ De verteller onderstreept steeds opnieuw dat Paris' misdaad de oorzaak is voor de oorlog.¹⁰⁸

Naast Paris worden ook andere secundaire Trojaanse helden met lichte minachting beschreven, bijvoorbeeld de legeraanvoerder Asios, wiens slechte keuzes meerdere keren verduurd¹⁰⁹ en onnozel worden genoemd:

maar de aanvoerder Asios, Hyrtakos' zoon, wilde zijn wagen en menner daar niet achterlaten maar, onnozel, ging hij met wagen en al af op de schepen: hij zou het doodslot niet ontkomen en trots op zijn paarden en wagen weggelopen bij de schepen en terugkeren naar het winderige Ilios;¹¹⁰

En de held Pandaros wordt in boek 4 bedot door Athena wanneer ze hem overhaalt een pijl op Menelaos af te schieten. Hierbij noemt ze hem spottend schrande¹¹¹ en noemt de verteller hem

¹⁰³ *Ilias*. 3: 16

¹⁰⁴ *Ilias*. 3: 46

¹⁰⁵ *Ilias*. 3: 352

¹⁰⁶ *Ilias*. 3: 451-454

¹⁰⁷ *Ilias*. 3: 38-45, 3: 428-429

¹⁰⁸ *Ilias*. 3: 46-51, 87, 100, 350-354, 7: 374, 388

¹⁰⁹ *Ilias*. 12: 163

¹¹⁰ *Ilias*. 12: 110-116

¹¹¹ *Ilias*. 4: 93

een dwaas¹¹² en zijn schot bitter¹¹³. Zelfs de prins Aeneas, zoon van Aphrodite, die later de hoofdrol in de Aeneis van Vergilius zou spelen is in *De Ilias* een bange¹¹⁴ leider die constant gered moet worden. In boek 5 probeert hij Diomedes te doden en wanneer hij faalt wordt hij net op tijd door Apollo¹¹⁵ en zijn moeder¹¹⁶ gered. Later datzelfde gevecht vlucht hij van Menelaos die hij op het slagveld tegenkomt.¹¹⁷ Ook tijdens het tweegevecht tussen Aeneas en Achilles in boek 20 moet hij op het nippertje gered worden door de goden.¹¹⁸ De neiging van Aeneas om te vluchten en de manier waarop hij gered moet worden contrasteert het verhaal van Hektor, Aeneas is niet bereid zich op te offeren voor zijn volk. Hektor weet dat hij zal sterven in een gevecht met Achilles, maar gaat toch dapper de strijd aan.¹¹⁹ Ook de Trojaanse helden Deiphobus, Polydamas en Agenor komen veel minder fraai naar voren dan hun Griekse equivalenten.

2.2 Nationalisme uit een orale traditie

De voorkeur die de tekst toont voor de Griekse helden kan te verklaren zijn vanuit nationalistische eigenschappen van een enkele auteur die we Homerus noemen. Een fictief episch gedicht is immers een cultureel object dat ideologieën en opvattingen van een auteur of een cultuur kan weerspiegelen en aantonen. Persoonlijk denk ik echter dat de manier waarop de voorkeur voor de Griekse helden zich uit in *De Ilias* beter te verklaren is vanuit een oorsprong in een evoluerend oraal verhaal. *De Ilias* werd zover bekend alleen in Griekenland verteld en herverteld en het verhaal was een punt van trots.¹²⁰ De Grieken hadden sowieso een neiging tot het romantiseren van eerdere generaties en veel Griekse steden en families beweren mythologische stichters en voorouders te hebben uit *De Ilias*.¹²¹ De Griekse dichters en verhaalvertellers hadden dus veel reden om de Achaeërs in *De Ilias* steeds heldhaftiger te maken en om hun daden uit te vergroten. Toen een van deze vertellers, laten we hem Homerus noemen,

¹¹² *Ilias*. 4: 104

¹¹³ *Ilias*. 4: 118, 134, 217

¹¹⁴ *Ilias*. 5: 298

¹¹⁵ *Ilias*. 5: 432-445

¹¹⁶ *Ilias*. 5: 311-

¹¹⁷ *Ilias*. 5: 571

¹¹⁸ *Ilias*. 20: 79-328

¹¹⁹ *Ilias*. 6: 390-529

¹²⁰ Flacelière, Robert. 2017. *A Literary History of Greece*. New York: Routledge. p. 17

¹²¹ Gottschall, Jonathan. 2008. *The Rape of Troy*. Cambridge: Cambridge University Press

het gedicht op schrift stelde in de 7e eeuw voor Christus waren de Griekse personages enorm dapper en sluw terwijl de Trojanen angstig en onnozel waren.

Dit is uiteraard geheel speculatie en het is nog steeds mogelijk dat een enkele auteur het gedicht zelf heeft opgesteld. In ieder geval is het duidelijk dat een nationalistische voorkeur voor de Griekse helden aanwezig is in het werk.

Conclusie

De Achaeërs in *De Ilias* hebben niet een politieke natie, het zijn onafhankelijke staten die een militaire alliantie aangaan. Toch tonen ze een culturele verbondenheid waarmee ze een gezamenlijke identiteit vormen, een soort *Grieksheid*, waarmee ze zich afzetten tegen de Trojanen. Hiermee uiten de Achaeërs een vorm van cultureel nationalisme. De Trojanen doen dit niet met hun eigen bondgenoten. Verder toont de tekst een sterke voorkeur voor het Griekse kamp boven het Trojaanse dat zich onder andere uit in de typering van de Griekse helden als overwegend dapper en sterk en de Trojaanse helden als laf en dwaas. Deze partijdigheid toont een nationalistische vooringenomenheid aan die een rol heeft gespeeld tijdens het opstellen van de tekst. Dit kan goed verklaard worden door het idee dat *De Ilias*, voordat het werd opgeschreven in de vorm zoals we die nu kunnen lezen, eerst lang als een oraal overgedragen gedicht door Griekenland heeft gecirculeerd. Hoe dan ook zijn er nationalistische kenmerken uit *De Ilias* te onderscheiden, maar nog niet echt nationalisme.

Common ground

Uit de disciplinaire delen zijn een aantal inzichten te halen die van belang zijn bij het behandelen van de hoofdvraag. Zo is er uit het disciplinaire deel van KTC gebleken dat het nadenken over identiteit al in *De Ilias* voor kwam. Dit deed Homerus door geografische herkomsten te omschrijven. Vanuit de Literatuurwetenschappen is het inzicht naar voren gekomen dat het aanduiden van verschillende volkeren een belangrijke plek innam binnen het verhaal van *De Ilias*. Beide theorieën nemen aan dat het nadenken over identiteit belangrijk was en komen zo overeen. Er zit echter nog wel een verschil tussen de twee want de een heeft het over geografische bepalingen en de ander over namen van volkeren. Om *common ground* te creëren, moet er een manier gevonden worden om deze twee met elkaar te verbinden. Aangezien het doel van de twee theorieën hetzelfde is, spreken ze elkaar niet tegen. De techniek van herdefinitie lijkt hier dan op z'n plek.¹²²

Er zijn nog twee theorieën die belangrijk zijn bij het onderzoeken van nationalisme in *De Ilias*. Vanuit de KTC werd er gesteld dat de theorie van *othering* een belangrijke rol speelde in de 5e eeuw v.C. Binnen *De Ilias* was er, volgens KTC, minder sprake van een dergelijke wij-zij-verhouding. Wel was er sprake van voortzetting van een traditie die al te zien is in *De Ilias*, het idee dat zelfopoffering verbondenheid creëert. Het voorgaande kan verbonden worden aan het idee, vanuit de Literatuurwetenschappen, dat een dergelijke wij-zij-verhouding al bestond in *De Ilias*. De discipline Literatuurwetenschappen stelt dan ook dat de basis voor een dergelijke verhouding al bestond ten tijde van Homerus. Beide disciplines gaan er dan vanuit dat er wel al een systeem bestond om identiteit te duiden. Ze hebben het echter over verschillende zaken, respectievelijk zelfopoffering om verbondenheid binnen een volk te creëren, wat een voorloper van de theorie van *othering* was, en een voorkeur voor Griekse helden boven de Trojaanse vanuit Homerus. Hier lijkt herdefinitie tevens geschikt om het disciplinaire jargon weg te halen en ervoor te zorgen dat beide disciplines het over hetzelfde hebben.¹²³ Immers, de disciplines spreken elkaar zeker niet tegen.

Na het creëren van de twee verschillende *common grounds*, zullen deze weer met elkaar geïntegreerd moeten worden.¹²⁴ Zo komen we tot een *more comprehensive understanding*.

¹²² Repko en Szostak, *Interdisciplinary Research*, 278-9.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Ibid, 322-46.

Verbondenheid door middel van typologie

In het inleidende stuk hiervoor is al beschreven welke inzichten uit de KTC en Literatuurwetenschappen met elkaar verbonden moeten worden. Beide inzichten geven aan dat het nadenken over identiteit een belangrijk punt was in de tekst en de tijdsgeest waarin Homerus leefde. Het is nu zaak dat er een manier gevonden wordt om de inzichten met elkaar te verbinden. Dit moet gebeuren op een manier die ervoor zorgt dat het disciplinaire jargon geneutraliseerd wordt. We zullen dit doen door twee verschillende parallellen tussen de inzichten te belichten. Enerzijds is dat de parallel tussen geografische bepaling en volkaanduiding. Anderzijds is dat de parallel in het doel van *De Ilias*.

Bij KTC hebben we gezien dat Homerus geografie gebruikte om een gedeeld verleden te creëren. Plaatsbepaling is hierbij een grote factor. De geografische plaats waar een stam geweest is of zich gelokaliseerd heeft, bepaalt de identiteit van die stam. Zo worden verschillende stammen van elkaar onderscheiden in *De Ilias*.

Vanuit de Literatuurwetenschappen blijkt iets soortgelijks. Hier ligt de nadruk echter op de aanduiding van stammen. Deze aanduidingen refereren echter wel naar geografisch definieerbare plaatsen. De Achaëers komen uit een regio genaamd Achaea en de naam Danaërs is op mythologische wijze onlosmakelijk verbonden met Argos. Een kritische noot die hierbij gezet moet worden is de vraag wat eerder kwam: de aanduiding van de stam of van de geografische plaats. Vervolgonderzoek is hier wenselijk want het hangt samen met de conclusie van dit onderdeel. In dit onderzoek gaan we er vanuit, totdat vervolgonderzoek het tegendeel bewezen heeft, dat de geografie de naam van de stam bepaald heeft. Een specifieke locatie kreeg een naam en de stam die zich daar nestelde heeft dezelfde naam toegewezen gekregen.

Geografie speelt dus binnen beide disciplines een belangrijke rol. Bij KTC is het echter het hoofdpunt en bij Literatuurwetenschappen is het slechts een manier om het hoofdpunt, de aanduiding van het volk, te duiden. Beide disciplines spreken elkaar hier niet tegen en het uiteindelijke doel van beide inzichten is het onderscheiden van verschillende identiteiten.

Daarnaast hebben we bij KTC gezien dat het doel van Homerus het creëren van een gedeeld verleden was. Uit dit inzicht blijkt dat Homerus, in vergelijking met auteurs uit de 5^e eeuw v.C., veel minder bezig was met het afzetten van Grieken tegenover Trojanen. Hij was bezig met het creëren van verbondenheid en minder met het creëren van verschil. Uit de Literatuurwetenschappen blijkt dat, wanneer we de tekst nemen zonder door te kijken naar

latere tijden, Homerus niet alleen bezig was met het creëren van verbondenheid maar net zoveel met het creëren van verschillen. Hier verschillen de disciplines dus in.

We zien dus een punt waarop de twee inzichten aan elkaar gelijk zijn en een punt waarop de twee van elkaar verschillen. Het uitgangspunt, het nadenken over identiteit, blijft echter hetzelfde. Om die reden willen wij hier stellen dat het niet uitmaakt dat de twee inzichten enigszins van elkaar verschillen. Het creëren van verbondenheid is de bepalende factor en dat Homerus ook verschillen probeerde te creëren, zoals gesteld door Literatuurwetenschappen, kan juist een manier zijn om de verbondenheid onder de Grieken te accentueren.

Na het disciplinaire jargon achterwegen te hebben gelaten, blijft enkel de verbondenheid door middel van typologie over. Er is hier gekozen voor de term typologie omdat dit op zichzelf al betekent dat er sprake is van een onderverdeling op basis van kenmerken. Of dat nu geografie of volkaanduiding is, maakt niet uit. Daarmee suggereert typologie een verbondenheid door middel van kenmerken zonder disciplinair bevooroordeeld te zijn. De term verbondenheid suggereert hierin dat er sprake is van een gedeeld iets. Dat iets is de Griekse identiteit waarover nagedacht werd.

In het volgende stuk zullen we de andere twee inzichten met elkaar verbinden. Daarna zal die uitkomst met de verbondenheid door middel van typologie geïntegreerd worden tot een *more comprehensive understanding*.

De evolutie van denken over identiteit

Binnen de twee disciplines KTC en literatuurwetenschappen zien we een connectie tussen *othering* in de 5e eeuw v.C. en de voorkeur die de auteur van *De Ilias* lijkt te tonen voor de Grieken. In de 5e eeuw v.C. werd de Griekse cultuur voor het eerst recht tegenover een ‘andere’ geplaatst, de Perzische. De Grieken werden geconfronteerd met een cultuur die anders was dan hun eigen en hierdoor werd hun culturele identiteit belangrijker en beter gedefinieerd. Deze vergelijking, met een andere, negatieve cultuur om de eigen culturele identiteit te versterken, heet *othering*. Volgens het literatuurwetenschappelijke onderzoek komen de Grieken in *De Ilias* niet in contact met een cultuur die anders genoeg is om echt van *othering* te kunnen spreken. Dit komt overeen met de conclusie van KTC dat dit pas voor het eerst in de 5e eeuw gebeurde, zo’n 300 jaar na het op schrift stellen van *De Ilias* en zeker 700 jaar nadat de Trojaanse Oorlog zou zijn afgelopen. Bij literatuurwetenschappen is onder andere gekeken naar de voorkeur die de tekst lijkt te tonen voor de Grieken boven de Trojanen, hiermee wordt toch een tweedeling

en een wij-zij mentaliteit zichtbaar. De secundaire Griekse helden worden consistent positiever afgebeeld dan de Trojaanse, dit toont aan dat er wel degelijk een Griekse culturele identiteit bestond waar de Trojanen niet bij hoorden. Zoals aangehaald bij KTC zijn een wij-zij-mentaliteit en een focus op de eigen culturele identiteit cruciaal voor het ontstaan van *othering* en deze aspecten zijn al te herkennen in *De Ilias*. Pas wanneer deze cultuur zich gaat spiegelen tegenover een vreemde ‘andere’ cultuur kan er pas echt van *othering* worden gesproken en wordt de culturele identiteit nog meer versterkt. Er is dus sprake van een evolutie van het Griekse identiteitsbeeld, waar de Grieken eerst meer passief en onbewust een voorkeur toonden voor hun eigen cultuur boven die van de Trojaanse. In de 5^e eeuw v.C. wordt dit explicieter wanneer de Perzen verschijnen.

Bij KTC hebben we gezien dat zelfopoffering een belangrijk aspect was van het nadenken over identiteit. Waar Herodotus en Thucydides dat gebruiken voor nationalistische doeleinden, gebruikte Homerus het meer om verbondenheid te creëren. Het waardesysteem dat Homerus in zijn tekst laat doorschijnen, van excellentie, eer en roem, was echter belangrijker voor hem. De post-Homerische helden gebruikten dit systeem onder andere om zichzelf boven de aanvallende Perzen te zetten die deze eigenschappen niet zouden bezitten. Uit het literatuuronderzoek blijkt dat in *De Ilias* zelf deze kenmerken ook al disproportioneel aan de Griekse helden werden toegekend. Op een enkele hoofdpersoon na, Hektor, beschikken de Trojanen niet over dezelfde hoeveelheid Homerisch positieve eigenschappen. Dit toont aan dat het idee van de Grieken, dat zij, vanwege hun mythische voorouders of goddelijke sympathie, dapperder, eervoller en ‘beter’ zijn dan andere volkeren, al aanwezig was in de vroeg-archaïsche periode. De spiegeling, die voor de Grieken pas echt van toepassing was in de 5e eeuw, heeft deze nationalistische opvatting dus niet gecreëerd, enkel expliciet tot uiting gebracht. Hier zien we tevens een evolutie van de manier waarop er nagedacht werd over identiteit. In *De Ilias* werden zelfopoffering en het Homerische waardesysteem impliciet gebruikt om identiteiten te duiden. In de 5^e eeuw werd dit explicieter en werd het geëvolueerd tot nationalistisch.

Bij KTC wordt een boek van Edith Hall aangehaald, *Inventing the Barbarian*, waarin zij concludeert dat, in de vroegste epen, de gedeelde Griekse identiteit nog in competitie was met de polisidentiteit en daardoor werd overschaduwd. Eerder werden ook al vergelijkingen gemaakt tussen Homerus en Herodotus waarmee gesteld wordt dat Herodotus al bezig was met een gecombineerde Griekse identiteit terwijl Homerus juist de diversiteit benadrukt. Hierin zien

we een verschil tussen de conclusies van KTC en Literatuurwetenschappen. In *De Ilias* werd namelijk juist het tegenovergestelde waargenomen. Volgens het literatuurwetenschappelijke onderzoek is de culturele natieidentiteit van de Grieken wel degelijk sterker dan hun regionale polisidentiteiten. Deze conclusie kwam onder andere voort uit de manier waarop de Grieken worden aangeduid in de tekst en de samenhang die ze tonen tegenover de Trojanen. De Grieken voelen zich samen allemaal Achaeërs, en duiden zichzelf constant aan met deze en andere algemene termen, in plaats van specifiekere regionale designaties. De Trojanen tonen dit soort samenhang niet met hun bondgenoten, wat aangeeft dat de Grieken niet alleen een militaire alliantie hebben, maar ook een achterliggende culturele cohesie die hun regionale identiteit overstijgt. Dit komt dus niet overeen met de conclusie van Edith Hall.

Door in de herdefinitie te spreken over de evolutie van het nadenken over identiteit, elimineren we dit verschil. Binnen deze *common ground* gaat het namelijk niet meer over wat het precieze doel van *De Ilias* was. De focus ligt nu op het feit dat er een basis, voor het nadenken over identiteit, lag in *De Ilias*. Beide disciplines beamen dit.

More comprehensive understanding

In het voorgaande stuk hebben we de volgende *common grounds* gezien. De eerste *common ground* vertelt ons dat er sprake is van een verbondenheid door middel van typologie in *De Ilias*. Daarbij moeten we niet vergeten dat de typologie, in de vorm van geografie of volkaanduiding, gebruikt werd om na te denken over het verleden. Door een gedeeld verleden te creëren, creëerde Homerus al een verbondenheid tussen de Griekse stadstaten.

De tweede *common ground* stelt dat er sprake is van een evolutie in het nadenken over identiteit. We gaven hier aan dat de nationalistische vorm van identiteitsvorming, door spiegeling met een vreemde andere, pas opkwam in de 5e eeuw. De voorwaarden daarvoor waren echter al te vinden in *De Ilias*. Daarin was al een cultureel nationale identiteit te herkennen en was er al sprake van Grieks exceptionalisme, al was dat nog niet zo expliciet als het in de 5e eeuw zou worden.

Door deze twee *common grounds* te integreren, komen we tot een *more comprehensive understanding*. In het geval van dit onderzoek betekent dat dat er in de 5e eeuw v.C. al wel gesproken kan worden van de aanwezigheid van Grieks nationalisme en dat de basis voor dit

gedachtegoed zeker al in de tijd van Homerus aanwezig was, maar dat we in *De Ilias* onvoldoende aanwijzingen kunnen vinden van ‘echt’ nationalisme.

In *De Ilias* was enkel de basis voor Grieks nationalisme al te herkennen. Er was een sterke nationale culturele identiteit en de leden van de groep die zich hieruit vormden, uitte in mindere mate superioriteitsgevoelens tegenover leden van andere groepen. In de 5e eeuw v.C. evolueerde deze nationale identiteit omdat het in contact kwam met een vreemde en gevaarlijke cultuur, die verschilde van hun eigen. Hierdoor werd de collectieve Griekse cultuur belangrijker en beter gedefinieerd. Hiervoor gebruikten ze *De Ilias*, waarin al een sterke gezamenlijke *Grieksheid* voorkwam, om mythische gemeenschappelijke voorouders aan te wijzen die de waarden van die *Grieksheid* belichaamden. Of *De Ilias* de oorsprong is van deze Griekse waarden of het idee van een gezamenlijke *Grieksheid* is, bij gebrek aan bronnen, niet te achterhalen.¹²⁵

In dit onderzoek kiezen wij ervoor om een sequentiële causale integratie toe te passen.¹²⁶ We zien namelijk het volgende. In de 8e eeuw v.C. is er nog geen sprake van een duidelijke Griekse identiteit tegenover een andere identiteit. Deze identiteitsvorming komt pas duidelijk naar voren in de 5e eeuw v.C. Wat we echter wel zien, in de tijd van Homerus, is dat er nagedacht wordt over hoe identiteit vormgegeven kan worden. Homerus gebruikte hier alle soorten van typologie om verbondenheid tussen dingen, zoals een Griekse identiteit, te creëren of aan te duiden.

We hebben gezien dat de manier waarop er nagedacht werd over identiteit zich over de tijd geëvolueerd heeft. Er was, in *De Ilias*, wel sprake van een voorkeur richting de Grieken maar er kon niet gesproken worden van echt nationalisme zoals dat hedendaags geduid wordt. In de 5e eeuw v.C. was er wel sprake van nationalistisch gedachtegoed. De culturele context van die tijd maakte het, voor de Grieken, noodzakelijk dat er duidelijk onderscheid gemaakt werd tussen verschillende identiteiten. Hier waren dat de Griekse en de Perzische.

Een bepaalde culturele context heeft er dus voor gezorgd dat het nadenken over identiteit is geëvolueerd tot een soort van identiteitsvorming die als nationalistisch gezien kan worden. Het centrale punt hierin is de vorming van een verbondenheid die gebaseerd is op een typologie. De verbondenheid door middel van typologie is daarmee de causale factor die kan

¹²⁵ Het zou een voortzetting van een orale traditie kunnen zijn.

¹²⁶ Repko en Szostak, *Interdisciplinary Research*, 328-9.

evolueren tot nationalistisch gedachtegoed. Het bestaan van een manier om na te denken over identiteit, samen met veranderende culturele contexten, is de causale factor die geleid heeft tot de opkomst van nationalistische tendensen in de 5^e eeuw v.C. Dit betekent echter niet dat nationalisme pas in die tijdsperiode ontstond.

Wij stellen voor dat dit alles leidt tot een mogelijkheid om onderzoek te doen naar nationalisme in de oudheid. Om daar te komen moet er sprake zijn van een devolutie van het moderne concept van nationalisme. Immers, culturele contexten door de eeuwen heen hebben het geëvolueerd tot wat het nu is. We moeten dus af van de rigide definitie van nationalisme.

Het terug volgen van de evolutie van nationalisme is niet gemakkelijk. Dit kan echter wel door als centrale punt de verbondenheid door middel van typologie voor ogen te houden. Aangezien wij vast hebben gesteld dat er sprake is van een verbondenheid door middel van typologie in *De Ilias*, kunnen we stellen dat er nationalistisch gedachtegoed in *De Ilias* aanwezig is. Dit is echter geëvolueerd door de eeuwen heen en verschilt daarom aanzienlijk met het moderne nationalisme. De distinctie tussen politieke en culturele naties, zoals ook aangeduid door Carlton Hayes, is een belangrijke stap in het loslaten van de limiterende definitie van nationalisme.¹²⁷ Door een natie te definiëren door middel van haar culturele eigenschappen en verbondenheid worden de grenzen van het nationalisme gerekend tot enkele duizenden jaren terug. Met deze bredere definitie valt er meer te zeggen over nationalistische aspecten van klassieke culturen en daarmee meer te leren over de oorsprong van nationalistisch denken en de eventuele, inherente eigenschap van de mens om nationalistisch gedrag te vertonen.

Conclusie

Er is geen sterk nationalisme te herkennen in *De Ilias*, maar wel al nationalistische eigenschappen. Pas in de 5e eeuw v.C. is er in Griekenland met zekerheid van nationalisme te spreken. Omdat het nationalisme traditioneel alleen met politieke naties wordt geassocieerd, blijft het lastig om van klassiek nationalisme te spreken, zelfs wanneer het aan alle moderne voorwaarden voldoet. Daarom benadrukken wij het belang van het uitbreiden van het begrip van nationalisme en het achterlaten van het moderne kader. Nationalisme is niet enkel een

¹²⁷ Carlton Hayes, *Nationalism: a religion* (New York: The Macmillan Company, 1960), 5.

hedendaags construct, het was zelfs al te herkennen in het oude Griekenland. Al met al beoordelen wij *De Ilias* als een drager van nationalistisch gedachtegoed, mits de definitie van nationalisme versoepeld wordt. Daarbinnen moet de verbondenheid van een groep mensen door middel van typologie een centrale rol spelen.

Voor bepaalde aspecten van het nationalisme was dit onderzoek te gelimiteerd. Zo hebben we ons gefocust op nationale identiteitsvorming, wat een belangrijk, maar niet het enige, onderdeel is van nationalistisch gedachtegoed. Daarnaast waren we met de disciplines Literatuurwetenschappen en Klassieke Taal en Cultuur gelimiteerd tot bepaalde onderzoeksonderwerpen en methodes die met andere disciplines uitgebreid kunnen worden.

In dit onderzoek hebben we het niet gehad over de mogelijke inherente biologische eigenschappen van de mens die het nationalisme veroorzaken. Hier zou meer onderzoek naar gedaan kunnen worden. Welke aspecten van hedendaags nationalisme zijn inherent aan de mens en welke niet? In zo'n onderzoek zou zowel evolutionaire biologie als sociale psychologie een belangrijke rol kunnen spelen. Evolutionaire biologie zou bijvoorbeeld bij andere primaten groepsgedrag kunnen spiegelen met eigenschappen die tot nationalisme leiden. Terwijl sociale psychologie de nationalistische eigenschappen van groepen zou kunnen kwantificeren om daarmee meer te zeggen over of die eigenschappen inherent of aangeleerd zijn. Deze twee disciplines zouden kunnen onderzoeken of groepsvorming een proces is dat ten grondslag ligt aan het fenomeen nationalisme. In dit onderzoek hebben wij laten zien dat het creëren van verbondenheid namelijk een belangrijke factor is bij het bekrachtigen van nationalistisch gedachtegoed. Een voorbeeld van vergelijkbaar onderzoek naar *De Ilias* zien we in Jonathan Gottschalls *The Rape of Troy*, waarin hij fenomenen in *De Ilias* met onder andere evolutionair biologische theorieën probeert te verklaren. Gottschall doet dit echter met geweld en seks, in plaats van nationalisme.

Om meer te kunnen zeggen over nationalisme in *De Ilias* zelf zou een toevoeging aan dit onderzoek vanuit Grieks naar modern taalgebruik van pas kunnen komen. In dit onderzoek is al getracht om vertalingsfouten mee te rekenen, denk aan de term Grieken in *De Ilias*, maar sommige woorden zijn simpelweg onmogelijk geheel te vangen in een modernere taal. Een onderzoek naar de connotaties van bepaalde woorden, met betrekking tot nationalisme, en hoe die tot uiting komen in *De Ilias* zou mogelijk nog veel kunnen toevoegen.

Vanuit de Politicologie, Internationale Betrekkingen en meer contemporaine Geschiedenis zou de evolutie van het klassieke naar het hedendaagse nationalisme onderzocht

kunnen worden. Wanneer blijkt dat het hedendaagse nationalisme op geen enkele manier met het klassieke te verbinden is, zouden we mogelijk onze conclusie moeten herzien. Wanneer echter naar voren zou komen dat het hedendaagse nationalisme geëvolueerd is uit, en een voortzetting is van, het klassieke, dan bevestigt dat onze conclusie dat de huidige definitie van nationalisme te strikt is en dat het nationalisme niet alleen modern is.

Daarnaast zou het interessant kunnen zijn om bij andere antieke samenlevingen naar nationalisme te zoeken op een vergelijkbare manier als wij hier hebben gedaan. Wat zou het Gilgamesh epos bijvoorbeeld aantonen over nationalisme in het oude Sumer? Of de Ramayana en nationalisme in het India van 1000 v.C.? Uiteraard zou ook de Hebreeuwse Bijbel een goed object zijn om te analyseren in deze trend.

Literatuurlijst

- Calhoun, Craig. "Nationalism and Ethnicity." In *Annual Review of Sociology* 19 (1993), 211-239.
- Coakley, John. "Mobilizing the Past: Nationalist Images of History." In *Nationalism and Ethnic Politics* 10:4 (2004), 531-560.
- Hayes, Carlton. *Nationalism: a Religion*. New York: The Macmillan Company, 1960.
- Leerssen, Joep. "Nationalism and the Cultivation of Culture." In *Nations and Nationalism* 12:4 (2006), 559-578.
- Repko, Allen F., en Rick Szostak. *Interdisciplinary Research: Process and Theory*. Los Angeles: Sage, 2017.
- Roshwald, Aviel. *The Endurance of Nationalism: Ancient Roots and Modern Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Smith, Anthony D. *Myths and Memories of the Nation*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Smith, Anthony D. *Nationalism and Modernism*. Londen: Routledge, 2013.
- Syed, Yasmin. *Vergil's Aeneid and the Roman Self: Subject and Nation in Literary Discourse*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005.
- Uslu, Günay. *Homer, Troy, and the Turks*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2017.
- Valk, M. H. A. L. P. van der. "Homer's Nationalistic Attitude." In *L'Antiquité Classique* 22:1 (1953), 5-26.
- Zubrzycki, Geneviève, ed. *National Matters: Materiality, Culture, and Nationalism*. Stanford/California: Stanford University Press, 2017.

Klassieke Taal en Cultuur

Primaire bronnen

- Herodotus. *Historiën*. Vertaling: Onno Damsté. Bussum: Unieboek, 1968.
- Homerus. *Ilias en Odyssee*. Vertaling: M. A. Schwartz. Amsterdam: Athenaeum, 2002.
- Thucydides. *De Peloponnesische Oorlog*. Vertaling: M. A. Schwartz. Amsterdam: Athenaeum, 1986.

Secundaire literatuur

- Assmann, Jan. *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

- Assmann, Jan, en John Czaplicka. "Collective Memory and Cultural Identity." In *New German Critique* 65 (1995), 125-133.
- Calame, Claude. "From Cultural Memory to Poetic Memory: Ancient Greek Practices of History Beyond the 'Great Divide'." In *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences* 7:4 (2014), 639-652.
- Carey, Chris. "Homer and Epic in Herodotus' Book 7." In *Homeric Receptions Across Generic and Cultural Contexts*, ed. Athanasios Efstathiou en Ioanna Karamanou, 71-90. De Gruyter, 2016.
- Farron, S. "The Character of Hector in the 'Iliad'." In *Acta Classica* 21 (1978), 39-57.
- Flower, Michael. "Herodotus and Persia." In *The Cambridge Companion to Herodotus*, red. Carolyn Dewald en John Marincola, 274-289. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Gomme, W. *The Greek Attitude to Poetry and History*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press, 1954.
- Gruen, Erich S. *Rethinking the Other in Antiquity*. Princeton: Princeton University Press, 2012.
- Hall, Edith. *Inventing the Barbarian: Greek Self-Definition through Tragedy*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Hartog, François. *Le Miroir d'Herodote: essai sur la representation de l'autre*. Parijs: Gallimard, 1980.
- Karamanou, Ioanna. "Euripides' 'Trojan Trilogy' and the Reception of the Epic Tradition." In *Homeric Receptions Across Generic and Cultural Contexts* 37, red. Athanasios Efstathiou en Ioanna Karamanou, 355-368. De Gruyter, 2016.
- Langenbacher, Eric, en Yossi Shain. *Power and Past: Collective Memory and International Relations*. Washington: Georgetown University Press, 2010.
- Leerssen, Joep. "Nationalism and the Cultivation of Culture." In *Nations and Nationalism* 12:4 (2006), 559-578.
- Mitchell, Lynette. *Panhellenism and the Barbarian in Archaic and Classical Greece*. Swansea: The Classical Press of Wales, 2007.
- Osborne, Robin. *Greece in the Making 1200-479BC*, 2e editie. Londen: Routledge, 2009.
- Özkirimli, Umut, en Steven Grosby. "Nationalism Theory Debate: The Antiquity of Nations?." In *Nations and Nationalism*, 13:3, 523-537. Wiley & Blackwell, 2007.
- Pelling, Christopher. "East is East and West is West – Or are they? National stereotypes in Herodotus." In *Histos* 1 (1997), 51-66.
- Rhodes, P. J., en Martin Hammond. *Thucydides: The Peloponnesian War*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

- Rollinger, Robert. "Herodotus and the Intellectual Heritage of the Ancient Near East." In *The Heirs of Assyria, Melammu Symposia 1*, red. S. Aro en R. M. Whiting, 65-83. Helsinki, 2000.
- Rookhuijzen, Jan Zacharias van. *Herodotus and the Topography of Xerxes' Invasion*. Berlijn/Boston: De Gruyter, 2018.
- Rookhuijzen, Jan Zacharias van. "How not to appease Athena: A Reconsideration of Xerxes' Purported Visit to the Troad (Hdt. 7.42-43)." In *Klio* 99:2 (2017), 464-484.
- Roshwald, Aviel. *The Endurance of Nationalism: Ancient Roots and Modern Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Schein, Seth L. *The Mortal Hero: An Introduction to Homer's Iliad*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press, 1984.
- Skinner, Joseph E. *The Invention of Greek Ethnography: From Homer to Herodotus*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Smith, Anthony D. *Nationalism and Modernism*. Londen: Routledge, 1998.
- Turner, Frank M. "The Homeric Question." In *A New Companion to Homer*, 123-145. Leiden: Brill, 1997.
- Vasunia, Phiroze. *The Gift of the Nile: Hellenizing Egypt from Aeschylus to Alexander*. Berkeley: University of California Press, 2001.

Literatuurwetenschappen

- Dickey, Eleanor. *Ancient Greek Scholarship: A Guide to Finding, Reading, and Understanding Scholia, Commentaries, Lexica, and Grammatical Treatise: From Their Beginnings to the Byzantine Period*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Flacelière, Robert. *A Literary History of Greece*. New York: Routledge, 2017.
- Foley, John Miles. *Homer's Traditional Art*. Penn State Press, 1999.
- Gottschall, Jonathan. *The Rape of Troy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Hall, Jonathan M. *Ethnic identity in Greek antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Hayes, Carlton. *Nationalism: a religion*. New York: The Macmillan Company, 1960.
- Homerus. *Ilias*. Vertaling: Ben Bijnsdorp. 2013. https://benbijnsdorp.nl/homerus_Ilias.html.
- Rasmussen, Joel D.S., Judith Wolfe, Johannes Zachhuber, and Halvor Moxnes. "The Nation and Nationalism." *The Oxford Handbook of Nineteenth-Century Christian Thought*, 12-22. Oxford University Press (2019).

Lars Klamer (5978939) en Robin de Keijzer (5984327)

Roshwald, Aviel. *The Endurance of Nationalism: Ancient Roots and Modern Dilemmas*. New York: Cambridge University Press, 2006.

Thomas, Helen and Frank Stubbings. "Lands and Peoples of Homer" In *A Companion to Homer*, edited by Alan J. B Wace and Frank H. Stubbings, 283-310. London: The Macmillan Company, 1962.

Tufts University. "Perseus Digital Library" accessed 28-05-2019.
<http://www.perseus.tufts.edu>.

Van der Valk, M. H. A. L. P. *Researches on the Text and Scholia of the Iliad: part two*. Leiden: E. J. Brill, 1964.

Van der Valk, M. H. A. L. P. "Homer's Nationalistic Attitude" 5-26. *L'Antiquité Classique*: 22-1, 1953.